

Engagemang, betrokkenheid op z'n Zweeds

Een onderzoek naar de invloed van de fysieke leeromgeving
op de betrokkenheid van kleuters.

Stenden Hogeschool Assen

Datum: 18-06-13

Naam: Tim Jonkman

Studentnummer: 21013934

Klas: P4

Onderzoeksbegeleider: E. Geugies

Samenvatting

Naar aanleiding van een gesprek met een groepsleerkracht van groep 1 van PCBS 'Het Talent' werd duidelijk dat de leerkrachten van groep 1 van PCBS 'Het Talent' geïnteresseerd waren in eventuele mogelijkheden om de betrokkenheid van de leerlingen te vergroten. Zij wilden graag weten in hoeverre de fysieke leeromgeving aangepast kan worden zodat de betrokkenheid van de kinderen vergroot kan worden. Daarnaast bleek uit een studiebezoek naar Zweedse kleuterscholen dat kinderen op die scholen een hoge mate van betrokkenheid lieten zien.

In dit onderzoek staat de volgende vraag centraal: *'Welke overeenkomsten en verschillen zijn er in betrokkenheid bij kinderen op 'Fågeln förskola' te Nybro en kinderen van groep 1A van PCBS 'Het Talent' te Warmharen en zijn eventuele verschillen in betrokkenheid te verklaren vanuit de fysieke leeromgeving?'* Door middel van een theoretisch kader, observaties en een materialeninventarisatie wordt er antwoord gegeven op deze hoofdvraag.

Het onderzoek start met het opstellen van een theoretisch kader. In het theoretisch kader staat beschreven wat betrokkenheid is, hoe betrokkenheid te meten is en op welke manieren betrokkenheid vergroot kan worden. Bovendien staat er beschreven op welke manier het Zweedse kleuteronderwijs, geïnspireerd door de Reggio Emilia-filosofie, is ingericht.

Het praktijkgedeelte van het onderzoek bestaat uit het observeren van kinderen op Fågeln förskola en in groep één van PCBS 'Het Talent'. Per observatie is een betrokkenheidsniveau toegekend aan het geobserveerde kind, aan de hand van de Leuvense Betrokkenheidsschaal. Bovendien is er op beide scholen een materialeninventarisatie verricht. In deze inventarisatie staan de verschillende ruimtes beschreven.

De conclusie is opgedeeld in twee delen. Allereerst worden de betrokkenheidsniveaus van beide scholen statistisch met elkaar vergeleken door middel van de T-toets. Op die manier is er bepaald of het betrokkenheidsniveau significant verschillend is. Uit het onderzoek kwam naar voren dat het betrokkenheidsniveau tussen beide onderzoeksgroepen niet significant verschillend is, maar dat het betrokkenheidssignaal 'creativiteit' vaker zichtbaar was bij de Zweedse onderzoeksgroep. Dit komt vermoedelijk omdat de leeromgeving op Fågeln förskola ingericht wordt met de ideeën van de kinderen in het achterhoofd en omdat er op Fågeln förskola meer materiaal aangeboden werd waarbij er een beroep wordt gedaan op de creativiteit van de kinderen.

Tot slot worden enkele aanbevelingen beschreven over de manier waarop de fysieke leeromgeving van groep 1 van PCBS 'Het Talent' aangepast kan worden om de betrokkenheid van kinderen te verhogen. Zo wordt geschreven dat het aanbieden van niet-voorgeschreven materiaal en natuurlijk materiaal betrokkenheidsverhogend werkt. Ook het inrichten van een leeromgeving met de ideeën van kinderen in het achterhoofd zorgt voor meer betrokkenheid bij kinderen.

Het onderzoek is nu afgerond, maar er zijn nog genoeg mogelijkheden tot vervolgonderzoek. Vooral de discussie om niet alleen de fysieke leeromgeving, maar ook andere aspecten, zoals leerkrachtengedrag, te onderzoeken om mogelijk betrokkenheidsverhogend te werken binnen het kleuteronderwijs, zijn mogelijkheden tot vervolgonderzoek.

Abstract

After a conversation with the teacher of group 1 of PCBS 'Het Talent' it became clear the teachers of group 1 of PCBS 'Het Talent' might be interested in potential possibilities to enlarge the involvement of the children. They wanted to know in which way the physical environment could be changed to enlarge the involvement of the children. Furthermore, after a visit to some Swedish preschools, it was clear that the children there showed a high involvement.

The following question is the key of this paper: *'Which similarities and differences are there in the involvement of children at 'Fågeln förskola' in Nybro en children of group 1A of PCBS 'Het Talent' in Warmharen and are the differences in involvement explainable from the physical environment?'*

The paper starts with the creation of a theoretical framework. In this theoretical framework, there is written what the word 'involvement' means, how it can be measured and which way it can be enlarged. On top of that, there is written how Swedish teachers offer their Swedish preschool educational system, inspired by the Reggio Emilia-philosophy.

The practical part of this paper consists of two parts. First, observing the children of Fågeln förskola and the children of group 1 of PCBS 'Het Talent'. Every observation knows a level of involvement, on the basis of the Leuvense scale of involvement. Moreover, on both schools, the materials and environment has been inventoried.

The conclusion of this paper also consists of two parts. First, the level of involvement of both schools will be statistically compared with each other, by a T-test. This way, it can be concluded whether the difference is significant. The research showed that the level of involvement is not significantly different, but the signal of involvement 'creativity' was more often seen during the observation in the Swedish preschool. Presumably, the reason of conclusion is because the learning environment of the Swedish preschool is offered this way, because they listen to the ideas of the children and use these ideas to build an environment. Also, because of the fact that they offer more materials were the children need to use their imagination and creativity more.

Finally, there is written some recommendations about the way the physical learning environment in group 1 of PCBS 'Het Talent' can be adjusted to enlarge the involvement of the children. For example, offering non-set materials will enlarge the level of involvement. Also, using the ideas of the children when a new learning environment is offered will enlarge the level of involvement. The research is done, but there are still some possibilities for follow-up research. Especially the discussion about not only research the physical environment, but also other aspects, like the behavior of the teacher to enlarge the involvement of children, are possibilities for further research.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Abstract	3
Inleiding	7
1. Probleemanalyse	8
2. Theoretisch kader	9
2.1 Betrokkenheid	9
2.1.1 Betrokkenheidsfactoren	9
2.1.2 Het meten van betrokkenheid	9
2.1.3 Betrokkenheidssignalen	11
2.1.4 Het vergroten van betrokkenheid	13
2.2 Kenmerken van het Zweede kleuteronderwijs	15
2.2.1 De geschiedenis van een het Zweedse kleuteronderwijs (1985 – nu)	15
2.2.2 Het Reggio Emilia-principe	16
2.2.2.1 een onderwijsvorm met vele ideeën	17
2.2.2.2 De filosofie en de pedagogiek in de praktijk	17
2.2.2.3 Documentatie binnen het Reggio Emilia-onderwijs	19
2.3 Geschiedenis Nederlandse kleuteronderwijs	20
2.4. Fysieke leeromgeving	21
2.4.1 Hoeken en ruimtes	21
2.4.2 Het aanbieden van (ontwikkelings)materiaal	21
2.4.3 De leeromgeving binnen het Reggio Emilia-onderwijs	22
2.4.4 Brain-Based leren	23
2.4.5 Lackney's principes voor een effectieve leeromgeving	24
3. Probleemstelling	25
3.1 Doel van het onderzoek	25
3.2 Onderzoeksvraag	25
3.3 Deelvragen	25
3.4 Hypothese	26
4. Onderzoeksaanpak	27
4.1 Onderzoeksgroep	27
4.1.1 Onderzoeksgroep Nederland	27
4.1.2 Onderzoeksgroep Zweden	27
4.2 Onderzoeksmethodiek en dataverzameling	27
4.3. Dataverwerking	28

4.4 Ethische kwestie	28
5. Resultaten	29
5.1 Wat valt allemaal onder het woord ‘betrokkenheid’ en hoe wordt dit gemeten in de praktijk?	29
5.1.1 betrokkenheid	29
5.1.2 Het meten van betrokkenheid	29
5.2 Wat valt allemaal onder het woord ‘fysieke leeromgeving’ en wat zijn de kernmerken hiervan?	30
5.2.1 Een leeromgeving opzetten	30
5.2.2 Brain-Based leren	30
5.2.5 Lackney’s principes voor een effectieve leeromgeving	30
5.3. Op welke manier is het Zweedse kleuteronderwijs ingericht?	30
5.4 Op welke manier is het onderwijs op Fågelns förskola ingericht?	33
5.4.1 Omschrijving visie ‘Fågelns förskola’	33
5.5 Hoe betrokken zijn de kinderen op Fågelns förskola?	33
5.5.1 Observaties Fågelns förskola	33
5.5.1.1 Scanningsprocedure betrokkenheid	33
5.5.1.2 Uitslag observaties Fågelns förskola	34
5.6 Hoe ziet de leeromgeving van de kleutergroepen van PCBS ‘Het Talent’ eruit?	35
5.6.1 Omschrijving visie (kleuter)onderwijs ‘PCBS Het Talent’	35
5.7 Hoe betrokken zijn de kinderen van groep 1A van PCBS ‘Het Talent’?	36
5.7.1 Observaties groep 1A PCBS ‘Het Talent’	36
5.7.1.1 Scanningsprocedure betrokkenheid	36
5.7.1.2 Uitslag observaties groep 1A PCBS ‘Het Talent’	37
6. Conclusies, aanbevelingen en discussie	38
6.1 Conclusie	38
6.1.1 Overeenkomsten en verschillen in betrokkenheid bij kinderen op ‘Fågelns förskola’ te Nybro en kinderen van PCBS ‘Het Talent’ te Warmharen	38
6.1.2 Vermoedelijke verklaring van verschillen en overeenkomsten vanuit de fysieke leeromgeving	39
6.2 Aanbevelingen	40
6.3 Discussie	41
Bronnenlijst	42

BIJLAGE I: Tijdpad

BIJLAGE II: Procesbeschrijving

BIJLAGE III: Materialeninventaristatie

BIJLAGE IV: Observatieformulier betrokkenheid

BIJLAGE V: Plattegrond Fågeln förskola

Bijlage VI Ingevuld Inventarisatieformulier 'Fågeln förskola'

BIJLAGE VII: Plattegrond Groep 1A PCBS 'Het Talent'

BIJLAGE VIII: Ingevuld Inventarisatieformulier Groep 1A PCBS 'Het Talent'

BIJLAGE IX: Värden vi vill ska leva på Borgen - Visieomschrijving Fågeln-

Inleiding

Fijn dat u geïnteresseerd bent in het lezen van dit onderzoeksverslag! Dit afstudeerproject is opgesteld in het kader van het afstuderen aan Stenden Hogeschool 'Pabo de Eekhorst' te Assen. In dit onderzoek richt ik me op het kleuteronderwijs binnen het Zweedse onderwijssysteem.

In maart 2012 heb ik diverse Zweedse kleuterscholen bezocht. Het was een fantastische ervaring, voornamelijk omdat ik de kleuters op een creatieve en enthousiaste manier bezig zag met het spel. Het viel me namelijk op dat de kinderen erg betrokken waren bij hun activiteit. De kinderen konden zich gedurende een lange tijd vermaken met het materiaal dat hen aangeboden werd. Tijdens mijn LIO-stage, die ik gelopen heb op PCBS 'Het Talent' te Warmharen, viel mij op dat de kinderen in deze groep zich niet zo lang konden vermaken met het materiaal dat hen aangeboden werd. Het heeft mijn interesse gewekt, aangezien ik zou willen weten of de betrokkenheid van deze kinderen ook echt lager is. Het zou geweldig zijn als ik de betrokkenheid die ik in Zweden zag, binnenkort ook kan waarnemen in mijn eigen klas!

Omdat ik denk dat ik met de resultaten van dit onderzoek meer inzicht krijg in de manier waarop kleuters betrokken raken, dit op die manier kan inzetten om mijn eigen onderwijs te verbeteren en aantrekkelijker te maken voor kleuters én om de leerkrachten van groep 1 van PCBS Het Talent tips te kunnen geven om de betrokkenheid van hun leerlingen te vergroten, lijkt me het een goed idee om hier onderzoek naar te doen. In dit onderzoeksverslag leest u mijn bevindingen over de verschillen en overeenkomsten tussen de betrokkenheid van kinderen op een Zweedse kleuterschool en een Nederlandse basisschool.

Het onderzoeksverslag is opgebouwd uit diverse hoofdstukken.

In het eerste hoofdstuk beschrijf ik de probleemanalyse; hierin staat de aanleiding van het onderzoek beschreven.

In het tweede hoofdstuk wordt een theoretisch kader beschreven. Hierin staat onder andere beschreven wat betrokkenheid is en op welke manier betrokkenheid te meten is.

In het derde hoofdstuk staat de probleemstelling centraal. Hierin wordt onderzoeksvraag met deelvragen en hypothese beschreven.

In het vierde hoofdstuk wordt de onderzoeksaanpak verduidelijkt. De onderzoeksgroepen worden beschreven en er staat een beschrijving van de methodiek van het onderzoek doen.

In het vijfde hoofdstuk worden de antwoorden van de deelvragen beschreven.

Tot slot wordt in het zesde hoofdstuk de conclusie weergegeven. Hierin wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag en van daaruit worden er aanbevelingen opgesteld. Dit hoofdstuk wordt besloten met een beschrijving van mogelijke vervolgonderzoeken en discussiepunten.

Tim Jonkman

1. Probleemanalyse

Van september 2012 tot januari 2013 heb ik mijn LIO-stage in groep twee gelopen op PCBS 'Het Talent' te Warmharen. Tijdens dit halfjaar heb ik onderzoek gedaan naar het documenteren van het werkproces en werkresultaat van kinderen tijdens de speel- en werklessen. Tijdens dit onderzoek heb ik onderzocht op welke gestructureerde manier ik kinderwerk kan vastleggen en deze vastleggingen kan tentoonstellingen met het doel dat kinderen er van leren.

Tijdens het uitvoeren van dit onderzoek bedacht ik me dat ik me niet richtte op de betrokkenheid van kinderen. Omdat betrokkenheid een voorwaarde is om tot ontwikkeling te komen, besluit ik me gedurende een volgend onderzoek onderzoek te richten op deze betrokkenheid, meetbaar aan de hand van de Leuvense Betrokkenheidsschaal (Laevers, 1998).

In maart 2012 ben ik een week op studiereis geweest in Zweden. Tijdens deze reis heb ik vier kleuterscholen bezocht, elk gebaseerd op het Reggio Emilia-principe. Tijdens deze bezoeken viel mij op dat de kinderen erg betrokken waren bij het werk wat zij deden. Tijdens mijn LIO-stage heb ik de kinderen niet zo betrokken gezien. Dit intrigeert me, aangezien ik heb gezien hoe betrokken kinderen op deze leeftijd ook kunnen zijn en omdat het een voorwaarde is om tot leren te komen.

Bovenstaande redenen, het bezoek aan Zweedse kleuterscholen en de waarnemingen die ik zag tijdens mijn eerste onderzoek, zorgen ervoor dat ik hier graag onderzoek naar wil doen. Bovendien zorgt dit onderzoek, zoals beschreven staat in de inleiding, er ook voor dat ik op deze manier meer inzicht krijg in de manier waarop kinderen betrokken raken en op die manier mijn eigen onderwijs kan verbeteren.

Dit onderzoek dient als ondersteuning voor mijzelf en de leerkrachten van groep 1A van PCBS 'Het Talent'. Met dit onderzoek breng ik de overeenkomsten en verschillen tussen de betrokkenheid van kinderen op een Zweedse kleuterschool en van kinderen op een Nederlandse basisschool in kaart en verklaar ik deze vanuit de theorie.

2. Theoretisch kader

Dit hoofdstuk beschrijft een theoretisch kader. Hierin wordt beschreven wat betrokkenheid is en op welke manier dit gemeten kan worden. Bovendien wordt hier een korte beschrijving gegeven van de mogelijke signalen die waarneembaar zijn bij een kind als degene betrokkenheid vertoont. De theorie die in dit theoretisch kader beschreven wordt, wordt gebruikt bij het beantwoorden van de deelvragen en uiteindelijk bij het beantwoorden van de hoofdvraag van dit onderzoek.

2.1 Betrokkenheid

De term 'betrokkenheid' is een pijler binnen het EGO-onderwijs (Ervaringsgericht onderwijs). Betrokkenheid is een menselijke kwaliteit waarbij zij geconcentreerd, tijdvergetend en aanhoudend zijn. Mensen die zich betrokken voelen stellen zich open, zijn geboeid, gemotiveerd en datgene wat zij doen geeft hen veel voldoening (Janssen-Vos, 1993).

2.1.1 Betrokkenheidsfactoren

Betrokkenheidsfactoren zijn factoren die de betrokkenheid van kinderen stimuleren.

Hieronder staan deze betrokkenheidsfactoren beschreven:

- Een goede sfeer en relatie. Als kinderen zich veilig en geaccepteerd voelen, kunnen kinderen pas leren. De leerkracht hoort hierbij rekening te houden met onder andere de karakter van het kind.
- Aansluiting vinden bij de belevingswereld van het kind. Als activiteiten betekenisvol zijn, ervaren de kinderen dat de opdrachten zinvol zijn. Door als leerkracht je te verdiepen in de leef- en belevingswereld van het kind en goed te luisteren naar het kind, kan je hierin tegemoet komen.
- Afwisselende opdrachten. Dit een heel breed begrip. Belangrijk om te weten is dat kinderen niet houden van het te lang stilzitten. Kinderen houden wél van afwisseling in de werkvormen, waarbij veel beweging van pas komt. Echter, niet alles hoeft druk te zien; ook rust kan goed samengaan met aantrekkelijke, uitdagende activiteiten.
- Het juiste niveau. Een kind zal zichzelf alleen maar competent voelen als het succeservaringen krijgt. De leerkracht houdt in deze situatie rekening met de ontwikkeling van het kind, maar ook met de talenten en het leervermogen van het kind.

2.1.2 Het meten van betrokkenheid

Betrokkenheid kan op verschillende manieren gemeten worden. Laevers (grondlegger van het EGO-onderwijs) heeft vanuit verschillende onderzoeken geconcludeerd dat betrokkenheid (en welbevinden, een andere belangrijke factor om tot ontwikkeling te komen, volgens het EGO-onderwijs) leidt tot fundamenteel leren en daarvoor ontwikkeling bij (jonge) kinderen (Janssen-Vos, 1993).

Volgens Laevers (1992) is betrokkenheid een bepaalde belevingswijze bij een activiteit of activiteitenaanbod. Betrokkenheid ontstaat wanneer de activiteit aansluit bij de

Exploratiedrang en wanneer de activiteit plaatsvindt aan de grens van de mogelijkheden van de kleuter. Dit wil zeggen dat de activiteit moet liggen in de zone van de naaste ontwikkeling.

De mate van betrokkenheid van leerlingen kan gemeten worden tijdens een leeractiviteit. Op die manier wordt vastgesteld of een kind aan het leren is. Een hoog betrokkenheidsniveau duidt aan dat het kind zich op dat moment ontwikkelt en dat het fundamenteel aan het leren is. Is er geen sprake van betrokkenheid of een lage betrokkenheidsniveau, dan kan er wel sprake zijn van leren, maar komt het niet uit het kind zelf. Op deze wijze leert een kind extensiek. Echter, om nieuwe inzichten en vaardigheden te ontwikkelen is het belangrijk dat kinderen betrokkenheid laten zien.

Het meten van betrokkenheid gebeurt aan de hand van vijf verschillende niveaus. Hieronder staat per niveau uiteengezet wat de kenmerken zijn van het kind dat deze mate van betrokkenheid toont:

Niveau 1: Uitgesproken laag

Het kind vertoont haast geen activiteit. Hierbij valt op dat:

- het kind aan het staren en aan het wegdromen is;
- het kind een passieve houding heeft en afwezig is;
- doelloos handelt, niets nieuws aan de activiteit toevoegt;
- geen tekenen van interesse laat zien;
- niets opneemt; er is geen mentale activiteit zichtbaar.

Niveau 2: Laag

Het kind vertoont af en toe activiteit. Het wordt regelmatig onderbroken. Hierbij valt op dat:

- het kind zich af en toe concentreert. Het kijkt hierbij regelmatig weg;
- het kind snel afgeleid wordt;
- de handelingen die het kind verricht tot beperkte resultaten leidt.

Niveau 3: Matig

Het kind vertoont gedurende de hele observatie activiteit, maar niet echt geconcentreerd.

Hierbij valt op dat:

- het kind vluchtig handelt;
- het kind geen enkele inzet laat zien;
- het kind zijn eigen capaciteiten met mate gebruikt;
- het kind niet al zijn creativiteit laat gebruiken;
- is niet opgeslorpt door wat het doet;

Niveau 4: Hoog

Het kind vertoont veel signalen van betrokkenheid, echter zijn deze signalen niet altijd volop aanwezig. Hierbij valt op dat:

- het kind zich uitgedaagd voelt;

- het kind globaal opgaat in zijn spel;
- het kind zijn eigen capaciteiten gebruikt;
- het kind meestal geconcentreerd is, maar dit soms verslapt.

Niveau 5: Uitgesproken hoog

Het kind is gedurende de hele observatie ononderbroken bezig en gaat heel erg op in zijn activiteit. Hierbij valt op dat:

- het kind erg geconcentreerd is. Hij vergeet als het ware de tijd;
- geniet zichtbaar van de activiteit;
- het kind aandachtig kijkt naar zijn activiteit. Hij heeft hierbij aandacht voor details;
- het kind niet afgeleid wordt;
- het kind zijn eigen capaciteiten gebruikt;
- het kind erg gemotiveerd is;
- het kind nieuwe ervaringen opdoet;

Het observeren van betrokkenheid gaat volgens een aantal signalen. Zo moet er gelet worden op de volgende facetten:

- Het kind moet geconcentreerd, gefascineerd, gemotiveerd, geïnteresseerd bezig zijn;
- Mentaal actief zijn;
- Nieuwsgierig zijn; graag dingen willen ontdekken;
- Uitgedaagd worden (Zone van naaste ontwikkeling);

2.1.3 Betrokkenheidssignalen

Om de betrokkenheid van leerlingen te kunnen meten, is het belangrijk om bepaalde signalen waar te nemen. Hieronder staat een lijst met signalen beschreven die op betrokkenheid kunnen duiden.

Leavers (1992, p. 42) zegt over de signalen het volgende:

*** Concentratie:**

De aandacht van de kleuter is op één beperkte cirkel gericht: Die zijn van zijn activiteit. Slechts intense prikkels uit de omgeving kunnen hem of haar bereiken en ev. Afleiden.

*** Energie**

De kleuter legt heel wat kracht en ijver in de activiteit. Dit kan bijv. Door luid te spreken, door stevig op het blad te drukken, of door ijverig te bouwen. Maar ook psychische energie kan afgeleid worden uit intens nadenkende gezichten.

*** Creativiteit**

Dit kenmerk slaat op het feit dat kinderen hun cognitieve en andere mogelijkheden ten volle aanspreken in de activiteit. Hun gedrag is dan ook meer dan een

routinematig handelen. Kleuters zijn hier op hun best. Creativiteit betekent dus niet per se dat er bijzonder originele producten worden voortgebracht, maar wel dat kleuters een individueel gekleurde en aan hun niveau beantwoordende inbreng hebben.

* Mimiek en houding

De niet-verbale tekenen van betrokkenheid zijn een grote hulp bij het beoordelen. Zo kunnen we het onderscheid maken tussen ogen die dromerig in de leegte staren en ingespannen kijken. De houding kan op een bijzondere concentratie verraden of verveling uitdrukken. Het is zelfs mogelijk gebleken uitspraken te doen over de (niet-)betrokkenheid van kinderen die enkel van de rug af geobserveerd werden.

* Persistentie

Bij concentratie is alle aandacht en energie op één punt gericht. Bij persistentie gaat het om de duur van die concentratie. Kleuters die betrokken bezig zijn laten de activiteit niet makkelijk los. Zij willen de voldoening van intense activiteit blijven smaken en zijn bereid daarvoor de nodige inspanningen te doen. Ze laten zich niet gemakkelijk door aantrekkelijke nevenactiviteiten verleiden. Betrokken activiteit duurt meestal een hele tijd (uiteraard afhankelijk van de leeftijd en het ontwikkelingsniveau).

* Nauwkeurigheid

Kinderen die betrokken bezig zijn tonen vaak een bijzondere zorg voor hun werk: ze houden rekening met details, gaan nauwkeurig te werk. Niet-betrokken kleuters gaan er vaak met de grove borstel over, het steekt niet zo nauw.

* Reactietijd

De kleutes zijn alert en gaan snel in op uitlokkende prikkels. Zij vliegen er (bijv. na de voorstelling van mogelijke activiteiten) meteen in en tonen daardoor hun motivatie om tot actie over te gaan.

* Verwoording

Kinderen geven door hun spontane commentaren soms zelf aan of ze betrokken zijn of waren. Om herhaling van een spel vragen bijv. is zo'n veelzeggend signaal.

* Voldoening

Betrokken activiteit gaat meestal gepaard met 'genieten', meer bepaald genieten van 'exploratie', van het 'contact nemen met de werkelijkheid', het tot zich laten doordringen van prikkels. Soms zie je een kind met manifeste genoegdoening naar zijn/haar werkje kijken, er eens met de hand overgaan....

2.1.4 Het vergroten van de betrokkenheid

In principe kunnen de interventies die een leerkracht tot zijn beschikking heeft teruggebracht worden tot tien actiepunten (Laevers, 1993):

1. De inrichting van het lokaal veranderen.

Een eerste middel is het veranderen van het klaslokaal. In het achterhoofd moet gehouden worden dat het klaslokaal als het ware ingedeeld moet worden in zogenaamde zones. Deze zones moeten voor elk kind herkenbaar zijn. Door diverse materialen wordt er bewerkstelligd dat het lokaal ook daadwerkelijk opgedeeld wordt in verschillende hoeken. Elke zone of hoek biedt de mogelijkheid voor kinderen om aan een andere activiteit te beginnen. Dit actiepunt wordt pas goed benut als de hoeken met elkaar worden verbonden, er genoeg open ruimtes in het lokaal zijn én wanneer onconventionele hoeken worden gerealiseerd. Met onconventionele hoeken worden hoeken bedoeld waar kinderen niet verplicht zijn om met één thema of met één bepaald soort speelgoed te spelen. Door de verscheidenheid en diversiteit aan hoeken, raken kinderen gemotiveerd en zullen zij zich meer betrokken voelen bij de mogelijke activiteiten die zij ondernemen.

2. De opvulling van de hoeken veranderen.

Belangrijk bij het inrichten van de hoeken is dat er kritisch naar gekeken moet worden. Bij het kiezen van hoeken kan de vraag komen welke hoeken er het beste bij elkaar geplaatst kunnen worden. Leenders (2002) vertelt dat vooral de kwaliteit van de hoeken telt en niet alleen de kwantiteit. Hierbij moet gedacht worden aan de juiste materialen, maar ook aan de hoeveelheid materialen. Een teveel aan materialen kan ervoor zorgen dat je minder een beroep doet op de creativiteit van het kind. Door hierin een juiste balans te vinden, kan de betrokkenheid van de kinderen worden vergroot.

3. Nieuwe materialen en activiteiten inbrengen

De dynamiek in het hoekenwerk is één van de belangrijke gedachtes waarmee een hoek ingericht dient te worden. Dat wil zeggen dat hoeken bijvoorbeeld mee moeten gaan met het thema wat er op dat moment speelt. Door nieuwe materialen en activiteiten in te brengen, wordt de nieuwsgierigheid en verkenningsdrang van jonge kinderen gewekt.

4. Door observaties kleuterinteresses herkennen en daarop inspelen.

Door kinderen regelmatig te observeren, kom je erachter wat er op dat moment speelt bij de kinderen. Doordat je op dat moment ziet waar het kind mee speelt of wat het op dat moment aan het doen is, kan je daarop anticiperen en nieuwe materialen, activiteiten of andere interventiemogelijkheden aanbieden. Hierdoor wordt betrokkenheid bewerkstelligd.

5. Tijdens activiteiten meer tussenkomsten doen die de betrokkenheid mogelijkerwijs verhogen.

De begeleiding van de leerkracht is een belangrijke factor om betrokkenheid bij kinderen te stimuleren. In de interventies kan je het kind zo nieuwe impulsen geven voor het spel. Kinderen hebben soms de neiging om vast te lopen in het spel (Leenders, 2002) en zullen in hetzelfde stramien hun spel uitoefenen. Door hier als leerkracht op in te gaan, krijgen ook deze kinderen nieuwe impulsen en zullen zij het spel verder kunnen uitdiepen. Ook dit zorgt voor meer betrokkenheid van het spel, aangezien het spel zo weer interessant wordt voor de kinderen.

6. Je ervaring met de groep vastleggen.

Kinderen kunnen zich pas ontwikkelen als er voldaan wordt aan de drie basisbehoeftes (Stevens, 1990). Deze basisbehoeftes, competentie, autonomie en relatie moeten alledrie daarom ook aanwezig zijn binnen een groep. Door hier aan te werken door middel van ervaringsgesprekjes, kunnen kinderen hier in groeien. Hierdoor zal er sprake zijn van een veilige en stimulerende leeromgeving, wat de betrokkenheid van de kinderen vergroot.

7. Het vrije spel uitbreiden en ondersteunen met regels en afspraken.

Het vrije spel is erg belangrijk voor kinderen. Kinderen spelen graag zonder de inbreng van volwassenen. Hiermee wordt ook laten zien dat kinderen zelfstandig heel wat kunnen ondernemen, want er wordt regelmatig goed samengespeeld en er worden nieuwe ideetjes bedacht tijdens het spel. Kleuters worden gekenmerkt door een exploratiedrang, wat inhoudt dat zij graag nieuwe dingen verkennen en zichzelf op die manier ontwikkelen. Ook hierbij laten kinderen zien dat zij zich betrokken voelen. Echter, het moet niet een spel zijn waarbij alles mag. Ook hier moeten duidelijke regels en afspraken gelden, zodat kinderen zich in een veilige omgeving kunnen ontwikkelen.

8. Activiteiten aanbieden die een beroep doen op de gevoelens, emoties en ervaringen van kinderen.

(Vooral) bij jonge kinderen is het belangrijk om niet alleen te werken over de buitenwereld, maar juist ook over de innerlijke wereld. Kleuters zijn over het algemeen erg integer en vinden het fijn om hier ook over te praten. Toch vinden zij het moeilijk om hier bepaalde betekenissen aan te verbinden. Door hier regelmatig bij stil te staan, help je hen om ook deze 'innerlijke' wereld te begrijpen. Dit kan hen helpen bij de communicatie onderling, wat voor meer betrokkenheid kan zorgen.

9. Kleuters die extra ondersteuning nodig hebben erkennen en met behulp van de juiste ondersteuning de betrokkenheid verhogen.

Betrokkenheid kan er alleen zijn als kinderen werken binnen de zone van naaste ontwikkeling. Soms gaat dit wat lastiger bij deze kinderen; zij weten niet te profiteren van de aangeboden ontwikkelingskansen. Hierdoor dreigt de ontwikkeling stil te vallen. Ook deze kinderen moet je de kans bieden om zich te ontwikkelen. Door hen te observeren en aan de hand van deze observaties maatregelen te treffen, kan er gezorgd worden dat het kind zich op zijn niveau weer verder ontwikkelt.

10. Kleuters met sociale-emotionele problemen herkennen, observeren en hierdoor ondersteunen.

Kinderen kunnen het soms wel eens moeilijk hebben met zichzelf. Andere kinderen (met name andere kleuters) vinden het dan moeilijk om hier mee om te gaan en bouwen zo moeilijk aan de relatie met het kind. Het kind heeft moeite om het zelf op te lossen en verliest zelfvertrouwen, betrokkenheid en plezier; het raakt op die manier in een vicieuze cirkel. Als leerkracht moet je hen hierbij ondersteunen door het bespreekbaar te maken in de kring of door bijvoorbeeld een gesprekje met het kind alleen te voeren.

2.2 Kenmerken van het Zweede kleuteronderwijs

2.2.1 De geschiedenis van een het Zweedse kleuteronderwijs (1985 – nu)

Vanaf 1980 kwam men met de vraag wat het doel van het Zweedse kleuteronderwijs zou moeten zijn. In principe was het namelijk allereerst een manier om ouders te laten studeren en werken. In 1985 veranderde deze gedachten. Door het veranderen in denken, begon men te vinden dat het kleuteronderwijs niet alleen voor ouders moet zijn, maar dat het ook gericht naar kinderen moet zijn (Björklund, 2012). Deze omwenteling van gedachten betekende in de praktijk dat elk kind recht had op voorschoolse onderwijs. De inhoud van dit voorstel hield in dat kinderen vanaf anderhalf jaar tot zes jaar het recht hadden op onderwijs. Kinderen waarvan de ouders werkten of studeerden mochten hun kinderen de gehele dag op een kleuterschool laten zitten. Kinderen waarvan de ouders gedeeltelijk werken of thuiswerken mochten alleen naar de open scholen gaan, waar wel een kleine bijdrage voor werd gevraagd. Ook deze kinderen mochten vanaf vier jaar deelnemen aan dezelfde scholen als de kinderen waarvan de ouders volledig studeerden of werkten. Het doel was om dit voorschoolse systeem in 1991 volledig te realiseren.

Uiteraard ging dit niet zonder problemen. Veel werknemers gingen tegen dit besluit in, want zij moesten opeens meer of minder werken. Ook ouders die gedeeltelijk werkten gingen hier tegenin. Zij pleitten voor gelijke rechten van parttimers en fulltimers. Uiteindelijk werd er besloten om elk kind dezelfde rechten te geven. Elk kind had in 1991 daarom het recht op voorschoolse onderwijs wanneer hij of zij anderhalf jaar oud was. Ook kwam de discussie op gang tot welke leeftijd voorschoolse educatie zou moeten zijn. De regering wilde het liefst dat zeven-jarigen naar het basisonderwijs gingen. Dit had als voordeel dat het veel geld scheelde, aangezien de groepen groter waren op een basisschool en de begeleiding minder. Ook was het voordeel dat deze kinderen makkelijker mee konden komen met de acht-jarigen. Hun belevingswereld zou hetzelfde zijn. Echter, de voorschoolse leerkrachten pleitten ervoor om deze kinderen bij de voorschool te laten. Zij zouden namelijk kunnen fungeren als pedagogen voor de allerkleinsten. Uiteindelijk kwam er een tussenoplossing: een school, niet verplicht, voor kinderen van zes jaar; de tussenschool.

Vanaf 1995 kwam er pas een echt 'curriculum' binnen het kleuteronderwijs. Het voorstel in 1995 zorgde ervoor dat het het kleuteronderwijs gedetailleerder beschreven moest worden.

Dit hield in dat het aantal leerlingen per school beperkt moest blijven, het gebouw de juiste afmetingen moest hebben en dat er bevoegde leerkrachten moesten werken op een school. Ook werd er gezegd dat kinderen met speciale zorg deze speciale zorg ook verdienden.

Het Zweedse kleuteronderwijs is verschillend ten opzichte van het Nederlandse onderwijs. In plaats van dat kinderen vanaf vier jaar naar school gaan, kunnen de kinderen al vanaf dat zij één jaar zijn naar een Zweedse kleuterschool. Ongeveer 90% van alle kinderen in de leeftijd van één tot zes jaar zit op een kleuterschool. Dit heeft namelijk twee grote voordelen; ouders kunnen zich zo richten op hun werk én hun kinderen komen al snel in aanraking met andere leeftijdsgenootjes.

Gemeenten zijn verplicht om onderwijs te bieden aan kinderen vanaf één jaar, wanneer beide ouders werken of studeren of wanneer de ouders werkloos zijn. Dit betekent dat er ontzettend veel kleuterscholen in dorpen en steden te vinden zijn. In principe heeft elk kind standaard recht op vijftien uur onderwijstijd per week. Mochten de ouders het nodig achten om het kind meer onderwijs aan te bieden, dan moet hier een klein bedrag voor betaald worden.

Het kleuteronderwijs kent (sinds 1998) ook een vastgesteld curriculum (Björklund, 2012). Het curriculum, opgesteld door de regering, geeft veel vrijheid aan de inrichting van de leeromgeving en het onderwijsaanbod. Wel zijn er richtlijnen opgesteld voor het taal- en rekenonderwijs, science en technologie. Ook staat erin verwerkt dat het spelen een belangrijke plaats moet nemen in het onderwijsaanbod, maar in welke vorm dat wordt aangeboden, zijn de scholen helemaal vrij in. Deze verandering in het curriculum was vooral veroorzaakt door de grote interesse vanuit het Reggio Emilia-onderwijs in Italië. Dit heeft veel curriculum's geïnspireerd. Bart Kila (2007) schrijft in zijn boek 'Emigreren naar Zweden' over een schooldag op een Zweedse kleuterschool. Hij vertelt hierbij onder andere dat de nadruk op spelen ligt. Vooral het buitenspelen en het ondernemen van excursies is een belangrijk onderdeel van het curriculum.

Ook schrijft Kila (2007) over een schooldag op een Zweedse kleuterschool. De dag begint meestal met een ontbijt. Rond tien uur is de eerste pauze, mellanmål, waarin vaak fruit wordt gegeten. Gebruikelijk op een Zweedse kleuterschool is dat kinderen tussen de middag een warme lunch nuttigen. Tot slot vindt er rond drie uur een tweede en laatste mellanmål plaats. Tussen deze ontmoetingsmomenten in, spelen kinderen buiten, binnen en wordt er af en toe een kringactiviteit aangeboden. Het kan zijn dat niet alle kinderen meedoen met de kringactiviteit. Dit is goed mogelijk omdat een klas, bestaande uit ongeveer achttien kinderen, vaak wordt begeleid door drie begeleiders. Door deze intensieve begeleiding is het zo goed mogelijk dat de andere kinderen iets anders ondernemen; het onderwijs is zo erg gericht naar het kind zelf.

2.2.2 Het Reggio Emilia-principe

Het Zweedse kleuteronderwijs is deels gebaseerd op het Reggio Emilia-principe. Hieronder staat beschreven op welke manier dit onderwijs is vormgegeven.

2.2.2.1 Reggio Emilia-onderwijs, een onderwijsvorm met vele ideeën

M. Meeuwig, leerkracht kleuteronderwijs en Reggio Emilia-expert, beschrijft twee verschillende kindbeelden (Meeuwig, 2005). Ze schrijft dat in onze maatschappij de gedachte domineert dat een kind een **consument** is. Kinderen zijn afhankelijke wezens die totaal aangewezen zijn op volwassenen als we kijken naar voeding en opvoeding. Door onderzoek is vastgesteld hoe een 'gemiddeld' kind zich ontwikkelt in de kinderjaren en daar wordt vorm aan gegeven door in het onderwijs rekening te houden met deze ontwikkeling en zo nodig bij te sturen. Kinderen zijn **consumenten** van het onderwijs, opvoeding en cultuur. Om gemakkelijker inzicht te krijgen in deze ontwikkeling hebben wij de ontwikkelingen ingedeeld in verschillende ontwikkelingen zoals cognitief, emotioneel en motorisch.

Een andere kijk op het kindbeeld is een kind zien als **producent**; de tegenpool van de consument. Kinderen hebben capaciteiten, zijn krachtig en creatief. Kinderen hoeft niets aangereikt te worden, maar ze reiken zichzelf dingen aan. Ze bouwen zelf aan hun eigen identiteit door altijd te communiceren met andere kinderen, volwassenen, hun werkelijke en denkbeeldige omgeving. Als we kijken naar het kind als producent, dan maken we geen onderscheid tussen de verschillende ontwikkelingen. Alles is verweven met elkaar. De filosofie van Reggio Emilia gaat uit van dit kindbeeld.

Als er vanuit dit kindbeeld gewerkt moet worden, moet het een en ander afgevraagd worden. Zo moet een begeleider niet denken hoe hij een groep kinderen bezighoudt, maar wát deze groep bezighoudt. In de Reggio Emilia-filosofie wordt dit de pedagogiek van het luisteren genoemd. Dit luisteren is bedoeld naar individuele kinderen, maar nog meer naar een klein groepje kinderen. Hierin komt het communicatieve kind meer naar voren. Kinderen construeren hun eigen identiteit namelijk door communicatie en relaties met anderen. Deze identiteit is een groeiende identiteit en groeit door ervaringen en ontmoetingen met anderen; het proces van co-constructie.

2.2.2.2 De filosofie en de pedagogiek in de praktijk

In de praktijk wordt er gewerkt vanuit het pedagogisch oogpunt dat kinderen producenten zijn. Een kind is van nature onderzoekend en nieuwsgierig om beter met zijn omgeving om te gaan. Reggio Emilia werkt met een 'emergent curriculum'. Dit is een curriculum waarin heel veel open staat voor de kinderen zelf, maar waarbij er ook een deel gepland is. Het geplande omvat de voorbereiding, organisatie, omgeving, materialen, denkbeelden, situaties en aanleidingen voor het leren.

Bij het werken met een 'emergent curriculum' werkt men niet met vastgestelde doelen (in de zin van gewenste resultaten). Vastgestelde doelen zouden de ontwikkeling van kinderen in de weg zitten, omdat dat het leerproces remt en het kind teveel gestuurd wordt en dus niet zijn rijke gedachten kan gebruiken bij het maken van werkstukken (IJendoorn, 2004).

Deze werkstukken vormen een belangrijk onderdeel in het onderwijs. De werkstukken zien er vaak prachtig uit: groot, gedetailleerd en uniek. Er wordt ook met een hele andere manier naar toegeleefd (vergeleken met andere onderwijsvormen). Voordat er een werkstuk wordt gemaakt, moet er veel gepraat worden.

Kinderen overleggen wat ze willen maken, waarom het er zo uit gaat zien, hoe ze het gaan aanpakken en wat ze er van weten. Communiceren is hierbij heel belangrijk. Het gemaakte werkstuk krijgt meer diepgang door ook te reflecteren met de kinderen. 'Wat hebben we er nu van geleerd' en 'welke problemen kwamen we tegen bij het maken van een werkstuk' zijn bijvoorbeeld vragen die tijdens deze reflectiemomenten worden besproken. Kinderen communiceren niet alleen door te praten, maar ook door andere handelingen te verrichten zoals tekenen. Volgens de grondlegger van het Reggio Emilia (Loris Malaguzzi) heeft een kind meer dan honderd 'talen' om mee te communiceren.

De werkstukken worden georganiseerd rondom een thema. Deze thema's staan nooit vast, maar komen voort uit de ideeën van de kinderen. Ideeën ontstaan soms spontaan, als een kind toevallig iets heeft meegemaakt en hier helemaal vol van is, maar het kan ook zijn dat er een gesprek tussen de leerkracht en leerlingen heeft plaatsgevonden (wat-gaan-we-doen-gesprek). Stap voor stap wordt zo'n thema uitgewerkt en verder uitgediept. Hoe lang zo'n project duurt, staat nooit direct vast. Dat is naar gelang de motivatie van de kinderen en de planning van datgene wat er gemaakt gaat worden.

Zoals te lezen valt, zijn er eigenlijk drie belangrijke pedagogen voor de kinderen (Edwards, 1998). De kinderen zelf, want kinderen kunnen heel veel van elkaar leren. Daarnaast hebben we de volwassenen als tweede pedagoog. Hieronder lees je daar meer over. Als laatste is er de omgeving die wordt gevormd door de ruimte (groot, ruim en licht) en de materialen. De omgeving moet ervoor zorgen dat er genoeg prikkels zijn voor de kinderen om op ontdekkingstocht te gaan.

Alle volwassenen spelen een belangrijke rol in de ontwikkeling van het kind. Ze zijn verantwoordelijk voor de groei van het kind. De groei van het kind komt namelijk in ontwikkeling door de omgeving waarin het kind leeft en dit wordt immers voor een groot deel gevormd door de volwassenen.

De leerkracht heeft zelf een grote rol. De leerkracht is volgens het Reggio Emilia geen kennisoverdrager, maar meer een onderzoeker van het onderzoeksproces van de kinderen. Dit houdt in dat een leerkracht geen feitelijke kennis aanbiedt aan de kinderen, maar dat een leerkracht mogelijkheden biedt aan de kinderen om te ontdekken, zich te uiten en te leren.

De leerkracht moet natuurlijk wel weten wanneer hij het kind op weg moet helpen. Door actief te observeren en te communiceren, maar vooral door te luisteren, kan hij het kind helpen in zijn groei.

Observatie kan op verschillende manieren gebeuren. Er wordt aandacht besteed aan video- en bandopnames, teksten en werkstukken.

Andere pedagogen spelen ook een belangrijke rol in het Reggio Emilia onderwijs. Het zijn vooral de mensen die de visie van het kind bespreken. In Italië zijn er verschillende pedagogen (vrouwelijk: pedagoga) die één keer per week vergaderen over het beleid en problemen van het Reggio Emilia. Bovendien heeft elke pedagoga een eigen taak in het bestuur. Ze zijn verantwoordelijk voor het feit dat de Reggio Emilia-filosofie gewaarborgd

wordt op de scholen en organiseren scholingen en bijeenkomsten voor de leerkrachten met thema's zoals: didactiek, relatie en communicatie, exposities van projecten en luisteren naar kinderen.

Als laatste belangrijke volwassene binnen het Reggio Emilia hebben we de atelierista. Dit begrip kennen wij in Nederland niet en daarom noem ik het een kunstenaar, want daar valt het mee te vergelijken. Deze man of vrouw zorgt voor het atelier dat in elke school te vinden is. Creativiteit is heel belangrijk binnen het Reggio Emilia en om dit te laten groeien, zorgt de kunstenaar voor genoeg materialen voor de kinderen en voert hij elke ochtend gesprekken met de leerkrachten over de kinderen. Hij kan de leerkrachten suggesties geven over materialen en over materiaalgebruik. Ook praat hij over de mogelijkheden van de projecten en thema's.

Het atelier van de kunstenaar kent drie functies (Edwards, 1998). Ten eerste is het een plaats waar kinderen uiting kunnen geven aan hun honderd talen waarin ze communiceren. (Zie gedicht eerste pagina). Dit leren ze door verschillende technieken van de zogenaamde symbooltalen te leren. Ze leren hier het gebruik van bijvoorbeeld klei, verf, stiften en houtskool.

Ten tweede heeft het als functie dat het een werkplaats voor documentatie is. Dat houdt in dat het aan 'buitenstaanders' laat zien hoe het onderwijs op deze scholen wordt gevormd.

Ten derde laat het de volwassenen zien hoe het proces van een werkstuk tot stand komt. Het laat zien hoe kinderen aan oplossingen komen en hoe zij door communicatie tot cognitieve en expressieve groei komen.

2.2.2.3 Documentatie binnen het Reggio Emilia-onderwijs

De gemaakte werkstukken van de kinderen worden tentoongesteld in de gangen en hallen van de school en daarom zal het er altijd vrolijk en kleurrijk uitzien. Het heeft niet alleen de functie als decoratie maar ook als verslaglegging van het product en proces. De werkstukken worden namelijk ook op ooghoogte opgehangen, zodat de kinderen er goed zicht op hebben. De werkstukken hebben drie functies (Huisling, 2009).

Ten eerste is het studiemateriaal voor de leerkrachten. Ze interpreteren het gemaakte werk (met behulp van het reflectiegesprek, zie hieronder) en zorgen voor vervolgaanbod. Ten tweede is het voor de kinderen een middel om te kijken wat ze allemaal hebben gedaan en laat het zien dat wat ze maken ook echt serieus genomen wordt en nut heeft. Ze kunnen er met andere kinderen en volwassenen over praten en het werkstuk blijft zo langer hangen. Ten derde is het ter documentatie voor de ouders. Zo weten de ouders wat er gedaan wordt op school en worden ze meer betrokken bij de school.

Net werden al even de reflectiegesprekken beschreven. Dit zijn gesprekken die aan het eind van de middag (na schooltijd) gevoerd worden. Het zijn gesprekken tussen leerkrachten en kunstenaars die gaan over datgene wat de kinderen die dag hebben gedaan. Tijdens zo'n gesprek mag elke leerkracht eerst vertellen wat hem opviel die dag, zonder dat andere leerkrachten hem onderbreken. Na deze ronde wordt er gediscussieerd over de gemaakte werken. De gemaakte videobeelden en foto's worden gebruikt om het gesprek te ondersteunen. Men moet namelijk het proces en product interpreteren en als de

leerkrachten dat alleen maar zouden doen met behulp van datgene wat zij hebben waargenomen, is dat vaak heel gekleurd. Ze kiezen er daarom voor om ook de foto's en video's te gebruiken om zo te interpreteren vanuit de feitelijke waarneming. Tijdens dit gesprek geven ze antwoord op de vraag wat de kinderen gemaakt hebben, hoe er gewerkt is en welke nieuwe ideeën, gedachten en plannen de kinderen inbrengen en hoe ze hier verder mee moeten gaan. Verder wordt er ook gekeken naar de rol van de leerkrachten. Men kijkt kritisch naar deze rol en of er niet te snel of te laat wordt ingegrepen. Het moet natuurlijk niet te vrijblijvend zijn of teveel gestuurd door de leerkracht.

Bovenstaande alinea heeft al drie redenen genoemd waarom er veel wordt gedocumenteerd binnen het kleuteronderwijs. Seong Bock Hong schreef in 1998 over de verschillende redenen waarom documentatie zo belangrijk is.

Hij zegt onder andere dat het ervoor zorgt dat er op een gestructureerde manier informatie wordt verzameld over de kinderen; niet alleen over het proces van de activiteiten die de kinderen ondernemen, maar bovenal de ideeën die de kinderen hebben. Dit komt onder andere door het feit dat het dagelijks wordt bijgehouden en hier het curriculum mee wordt vormgegeven. Ook is het heel geschikt voor studiemateriaal. Niet alleen leerkrachten onderling kunnen hierdoor in gesprek gaan met elkaar, maar het kan ook een goede aanleiding zijn om gesprekken tussen kinderen te stimuleren. Seong Bock Hong (1998) zegt bovendien dat de juiste documentatie ervoor zorgt dat kinderen actief betrokken worden bij het proces en zo van elkaar kunnen leren. Documentatie is 'concrete, active en reflective'.

2.3 Geschiedenis Nederlands kleuteronderwijs

Boekholt schrijft over de geschiedenis van het Nederlandse onderwijssysteem (1997). Hij beschrijft dat toen in 1920 de wet van het lagere onderwijs tot stand kwam er geen wetten werden geschreven voor de kleuterscholen (toen bewaarscholen genoemd). Het enige wat er geschreven stond, was dat scholen zich aan bepaalde veiligheidsvoorschriften en hygiënevoorschriften moesten houden.

Echter, rond die tijd vond men wel dat de term 'bewaarschool' moest veranderen. De school diende niet meer om kinderen te bewaren, maar om de kinderen voor te bereiden op de lagere school. De scholen werden daarom al snel 'school voor voorbereidend onderwijs' of 'Fröbelschool' genoemd. De Fröbel-methode werd toentertijd namelijk heel populair. Het hield in de leidende activiteit werd vervangen door het spelonderwijs leren van kinderen.

Pas in 1956 werd het onderwijs ook door de overheid gesubsidieerd. Het onderwijs was toen nog niet verplicht voor de kinderen die op een kleuterschool zaten. Dit waren toentertijd kinderen van vier en vijf jaar. In 1985 werd de kleuterschool samengevoegd met de lagere school. Dit, omdat het in de praktijk er al vaak op neerkwam dat de scholen veel contact hadden met elkaar. Ook zorgde dit ervoor dat dat doelen van het kleuteronderwijs, nu groepen één en twee, aangescherpt konden worden.

2.4 De fysieke leeromgeving

De fysieke leeromgeving is de leeromgeving waarin een kind zich ontwikkelt. Binnen het kleuteronderwijs valt hierbij te denken aan het hoekenwerk, het schoolplein en het (ontwikkelings)materiaal waarmee gewerkt wordt. In de volgende twee paragrafen wordt beschreven op welke manier deze verschillende facetten vormgegeven kunnen worden. Van Esch (2011) schrijft over de verschillende mogelijkheden om de leeromgeving krachtig in te richten. Zij vertelt dat een goed ingerichte ruimte om zorgvuldig nadenken vraagt. Er moet nagedacht worden over de mogelijkheden en ervaringen die je wilt bieden aan de kinderen. Vanuit dit gegeven kunnen er mogelijkheden geboden worden waardoor kinderen geïnspireerd raken, contact maken en kennis opbouwen.

Van Esch (2011) heeft een criterialijst opgesteld voor een rijke, uitdagende omgeving. Vanuit deze lijst staan hieronder de verschillende kenmerken van de leeromgeving beschreven.

2.4.1 Hoeken en ruimtes

Het werken met hoeken is eigenlijk niet meer weg te denken binnen het moderne kleuteronderwijs. Het gaat er bij het goed werken met hoeken niet om hoeveel hoeken er ingericht zijn, maar op welke manier deze zijn ingericht (Leenders, 2002). Hoeken moeten zo ingericht worden dat kinderen nieuwsgierig worden, uitgedaagd worden en dat het hun exploratiedrang benut. Weloverwogen keuzes voor de inrichting en wijze waarop een hoek is ingericht, staat dus centraal.

Wanneer de materialen in het lokaal regelmatig worden aangepast aan de behoeften en de ontwikkelingsfase van de kinderen blijft de leeromgeving de kinderen inspireren. Een hoek kan aangepast worden aan het thema of project dat op dat moment wordt aangeboden, maar ook feestdagen kunnen een aanleiding zijn om hoeken in te richten.

Van Esch (2011) stelt hierbij de volgende criteria: *‘Zijn je hoeken/ruimtes uitdagend? Lukt het betrokkenheid en activiteit uit? Zet het aan tot spelen, ontdekken en onderzoek? Is het aangepast aan de leefwereld van je kinderen? Is het aangepast aan het ontwikkelingsniveau van je kinderen? Verandert je aanbod regelmatig?’* (p. 6)

2.4.2 Het aanbieden van (ontwikkelings)materiaal

Vrijwel alle activiteiten die een kind onderneemt, moet een spelend karakter bevatten; kinderen spelen de wereld waarin zij leven na. Kinderen zijn namelijk nieuwsgierig naar deze wereld en willen er graag deel van uitmaken.

Dit leren gaat niet altijd spontaan. Leerkrachten moeten activiteiten aanbieden, maar vooral ook materialen. Bij het kiezen van materialen moet er stilgestaan worden bij een aantal dingen (Janssen-Vos, 1993):

* Materialen moeten bijdragen aan de spelontwikkeling van (jonge) kinderen, maar ook aan

de brede ontwikkeling (verkennen, plannen maken, zoeken naar creative oplossingen) en aan specifieke vaardigheden (zoals motoriek);

- * Materiaal moet echt en functioneel zijn. Dat wil zeggen dat de materialen moeten passen bij de handelingen die er mee gedaan kan worden. Veel materialen zijn breed inzetbaar, maar belangrijk is wel dat de materialen herkenbaar moeten zijn; de kinderen moeten het materiaal kunnen herkennen uit hun thuissituatie. (Dit geldt natuurlijk niet voor echt ontwikkelingsmateriaal, waarbij de nadruk is gelegd op een bepaalde ontwikkeling in plaats van een spelactiviteit);

- * Het materiaal moet ontwikkelingsbevorderend werken. Er moet dus een beroep gedaan worden op de cognitieve, motorische, sociaal-emotionele of creative ontwikkeling.

- * Het materiaal moet contactbevorderend zijn. Dat wil zeggen dat het materiaal geschikt moet zijn om mee samen te werken of mee samen te spelen;

- * Kinderen moeten zelf ook in kunnen brengen welk materiaal zij geschikt vinden. Het materiaal kan hierbij ook zelfgemaakt zijn door de kinderen;

- * Het materiaal moet kunnen aansluiten bij het thema/project dat op dat moment wordt aangeboden in de groep. Kinderen kunnen op deze manier de verhalen die zij bedenken door het thema direct kwijt in het spel met behulp van het materiaal.

Van Esch (2011) stelt hierbij de volgende criteria: *‘Zijn de materialen hanteerbaar? Kunnen kinderen gemakkelijk zelfstandig spelen?’ ‘Zijn er mogelijkheden om de honderd talen van kinderen aan te spreken? Vertellen de materialen hun verhaal en dagen ze uit tot het stellen van vragen? Is er te veel / te weinig materiaal voorhanden?’* (p. 6)

2.4.3 De leeromgeving binnen het Reggio Emilia-onderwijs

Kenmerkend aan het Reggio Emilia-principe is de omgeving. De omgeving zegt vaak veel over de kwaliteit, zorg en educatieve keuzes die als basis dient voor het educatief programma.

Rond de jaren zestig zag men in dat de ontwikkeling van jonge kinderen essentieel is. Er is een groot overheids subsidie beschikbaar voor de kindercentra in Italië en daarom konden zij tóch een aantrekkelijke ruimte maken voor de kinderen. Zo zei Rinaldi (1990) dat kinderen moeten voelen dat de gehele centrum, inclusief materiaal en projecten hun interactie en communicatie op prijs stelt en ondersteunt.

Binnen de Reggio Emilia-filosofie voelt iedereen zich verantwoordelijk voor de leeromgeving van de kinderen. Zij weten dat niet alleen zij, maar ook de kinderen nog jaren zullen werken in de omgeving. Als er nieuwe veranderingen zijn binnen de omgeving, wordt dit daarom ook met iedereen overlegd: ouders, kinderen, pedagogen en leiders.

Kenmerkend aan de ruimte zijn de vele kleuren, licht en aandacht voor de esthetische aspecten van de ruimte. Echter, een misschien nog wel belangrijker punt is de indeling van de ruimtes. De ruimtes zijn zo ingedeeld dat het samenwerken optimaal wordt gestimuleerd. Door het samenwerken zo te stimuleren, wordt het dialoog uitgelokt en zullen kinderen veel

communiceren met elkaar. Volgens de Reggio Emilia-filosofie is de sociale ontwikkeling namelijk onlosmakelijk verbonden met de cognitieve ontwikkeling.

Een andere belangrijke kenmerk binnen het Reggio Emilia-principe is dat kinderen een sterk competentiegevoel moeten hebben. Door creativiteit te stimuleren kan dit bewerkstelligd worden. Malaguzzi (1988, p 82) omschreef het atelier, een plaats waar kinderen werkstukken kunnen maken, als volgt: *'Het Atelier is in onze benadering een extra ruimte binnen het centrum waar we met ons hoofd, ons hart en onze handen kunnen onderzoeken, waar we onze blik kunnen verscherpen door het beoefenen van de visuele kunsten, waar we kunnen werken aan projecten die verbond houden met de activiteiten die in de groep worden ontplooid, waar we nieuwe en bekende gereedschappen, technieken en materialen kunnen onderzoeken en combineren.'*

In het atelier kunnen kinderen met al hun honderd(en) talen communiceren. Het atelier is een gemeenschappelijke open ruimte, vaak te vinden in het midden van het kindercentrum. Een atelieresta, een kunstenaar, is de begeleider binnen deze ruimte. De werkstukken die hier worden gemaakt, zijn van grote waarde voor de kinderen en de volwassenen. Niet alleen het product, het werkstuk, is belangrijk, maar vooral het proces erna toe. De fysieke ruimte binnen het Reggio Emilia-onderwijs kenmerkt zich dan ook door de grote kleurrijke wanden behangen met kinderwerk. De documentatiewanden hebben elk verschillende functies. Zo zijn er wanden die gemaakt zijn door volwassenen waarop het leerproces van de kinderen is gedocumenteerd, waardoor al kijkend nieuwe plannen en ideeën ontstaan. Andere wanden zijn door de kinderen gemaakt en vertellen verhalen van de kinderen aan de ouders. Door deze variatie, is er te zien dat alledrie de pedagogen onmisbaar zijn binnen het Reggio Emilia-onderwijs (Meeuwig, 2003).

2.4.4 Brain-Based leren

Een effectieve leeromgeving is een leeromgeving waar kinderen zich vrijelijk kunnen ontwikkelen. Het is een omgeving die de betrokkenheid van de kinderen stimuleert. Een actuele ontwikkeling met betrekking tot de vormgeving van de leeromgeving van het onderwijs is het brain based leren. Hierbij wordt gekeken naar de werking van de hersenen en aan de hand daarvan wordt een leeromgeving opgezet. Lackney (1998), een onderwijsarchitect, maakte een lijst met principes die belangrijk zijn voor het opzetten van een leeromgeving, aan de hand van het Brain-Based leren. Hij veronderstelde namelijk dat alle hersenen uniek zijn; onze informatie ontstaat namelijk door het opslaan en terughalen van verkregen informatie. Hersenactiviteit kan belemmerd worden door stress of een andere dreiging wat het leren bemoeilijkt. Ook schrijft hij dat emoties een grote rol spelen bij het leren. Met emoties wordt ons handelen gemotiveerd en geven wij betekenis aan situaties.

Volgens Lackney vindt het leren plaats door middel van lichamelijke activiteiten en denkprocessen. In principe zijn dit alle activiteiten die een mens onderneemt, dus je zou

kunnen veronderstellen dat men altijd lerende is. Echter, het leren kan alleen op gang komen als iemand gemotiveerd wordt. Dit gebeurt vaak onbewust, wanneer er sprake is van een stimulerende, rijke omgeving. Prikkels van buitenaf zorgen dan voor deze ontwikkeling; ook door samenwerking met andere mensen.

Tot slot zegt Lackney (1998) dat de cognitie het beste gestimuleerd wordt door motorische of muzikale activiteiten en vaardigheden.

2.4.5 Lackney's principes voor een effectieve leeromgeving

Aan de hand van deze studies ontwikkelde Lackney (1998) nieuwe principes voor een effectieve, fysieke leeromgeving.

1. De leeromgeving moet stimulerend werken. Dit kan bewerkstelligd worden door kinderwerk te tonen en het kleurrijk te maken. Kinderen moeten zich verbonden voelen met de omgeving waarin zij werken;
2. Het samenwerken en sociale contacten moet gestimuleerd worden. Dit kan gerealiseerd worden door tafelgroepjes te maken en door een huiselijke sfeer te creëren;
3. Er moet genoeg mogelijkheden zijn om binnen én buiten onderwijs aan te bieden. De kinderen moeten als het nodig is snel een mogelijkheid hebben om snel naar buiten te kunnen. Ook materiaal van buiten moet op deze manier makkelijk beschikbaar zijn om binnen aan te bieden;
4. Door schoolsymbolen op te stellen wat door de hele school opgehangen kan worden, voelen kinderen (en ouders) zich meer verbonden met elkaar;
5. Veiligheid binnen het gebouw is belangrijk. Hierbij moet dreiging gereduceerd worden.
6. Er moet een ruimte gerealiseerd worden die gevarieerd is. Dat wil zeggen dat het materiaal gevarieerd moet zijn, maar dat de omgeving dit ook moet zijn. Te denken valt aan kleuren, gangen, rustplekjes. Zo kan ieder kind zich op zijn of haar manier ontwikkelen;
7. De omgeving moet regelmatig veranderen. Dit zorgt voor nieuwe impulsen in het spel en ontwikkeling van het kind. Zo kan er met thema's gewerkt worden, waarbij er al naar gelang het thema de omgeving verandert;
8. Zorg voor een diversiteit aan ontwikkelingsmateriaal. Zo kan er tegemoet gekomen worden aan de verschillende niveaus en interesses van de kinderen;
9. Zorg voor flexibiliteit in de ruimte;
10. Zorg voor een balans tussen actieve en passieve ruimtes. Kinderen moeten de mogelijkheid krijgen om zelfstandig rustig aan het werk te gaan, maar moeten ook de mogelijkheid hebben om met anderen actief bezig te zijn.
11. Zorg ervoor dat de ruimte persoonlijk wordt. Dit kan bewerkstelligd worden door de inrichting in overleg met de kinderen te laten gebeuren, door hen verantwoordelijk te laten worden voor de ruimte en door kinderwerk in de ruimte op te hangen;
12. Zorg ervoor dat de school en omgeving onderdeel wordt van de maatschappij.

3. Probleemstelling

3.1 Doel van het onderzoek

Ik onderzoek de betrokkenheid van kinderen op een Zweedse kleuterschool, Fågeln förskola, te Nybro en van kinderen van groep één op een Nederlandse basisschool, PCBS 'Het Talent', te Warmharen en ik beschrijf in een analyse de overeenkomsten en verschillen die te verklaren zijn vanuit de fysieke leeromgeving.

3.2 Onderzoeksvraag

Welke overeenkomsten en verschillen zijn er in betrokkenheid bij kinderen op 'Fågeln förskola' te Nybro en kinderen van groep 1A van PCBS 'Het Talent' te Warmharen en zijn eventuele verschillen in betrokkenheid te verklaren vanuit de fysieke leeromgeving?

3.3 Deelvragen

De hieronder beschreven deelvragen zijn ontstaan vanuit de onderzoeksvraag. Ik heb geprobeerd om een goede balans te vinden tussen theorie en praktijk. De deelvragen die gericht zijn op de praktijk zal ik deels beantwoorden met de praktijkervaringen in Zweden en praktijkervaring op een Nederlandse basisschool.

Deelvraag één: Wat valt allemaal onder het woord 'betrokkenheid' en hoe wordt dit gemeten in de praktijk?

Om deze deelvraag te beantwoorden zal ik theorie lezen over betrokkenheid. Ik zal beschrijven wat betrokkenheid is, welke signalen hierbij horen en op welke manier de Leuvense Betrokkenheidschaal gebruikt kan worden om de betrokkenheid te meten.

Deelvraag twee: Wat valt allemaal onder het woord 'fysieke leeromgeving' en wat zijn de kenmerken hiervan?

Om deze deelvraag te beantwoorden zal ik theorie lezen over de leeromgeving. Ik zal beschreven welke kenmerken een leeromgeving heeft. Ik zal hierbij onder andere de ruimte en materialen beschrijven.

Deelvraag drie: Op welke manier is het Zweedse kleuteronderwijs ingericht?

Om deze deelvraag te beantwoorden zal ik theorie lezen over het Zweedse kleuteronderwijs. Hierbij zal ik ook een verbinding maken met het Reggio Emilia-onderwijs.

Deelvraag vier: Op welke manier is het onderwijs op Fågeln förskola ingericht?

Om deze deelvraag te beantwoorden zal ik een stageschool een materialeninventarisatie doen. Ook zal ik hierbij foto's maken van de leeromgeving. Vanuit de Linneaus Univeristy in Nybro volg ik een minor 'Reflective Approach' waarbij ik de kans heb gekregen op deze school vijf weken stage te mogen lopen.

Deelvraag vijf: Hoe betrokken zijn de kinderen op Fågeln förskola?

Om deze deelvraag te kunnen beantwoorden zal ik de betrokkenheid van de kleuters meten middels observaties a.d.h.v de LBS.

Deelvraag zes: Hoe ziet de leeromgeving van groep 1A van PCBS 'Het Talent' eruit?

Deze deelvraag beantwoord ik door te beschrijven hoe de leeromgeving eruit ziet. Hierbij zal

ik onder andere een plattegrond voegen in het verslag en de visie van het kleuteronderwijs beschrijven.

Deelvraag zeven: Hoe betrokken zijn de kinderen van de groepen één van PCBS 'Het Talent' te Warmharen?

Om deze deelvraag te kunnen beantwoorden zal ik de betrokkenheid van de kleuters meten middels observaties a.d.h.v de LBS.

3.4 Hypothese

Kenmerkend aan het Zweedse kleuteronderwijs is dat kinderen veel zeggenschap hebben over hun leeromgeving en dat er veel materiaal is waarbij er een beroep wordt gedaan op hun creativiteit (IJzendoorn, 2004). Bovendien neemt documentatie een belangrijke rol in het onderwijs op een Zweedse kleuterschool (Huisling, 2009). Laevers (1993) schrijft over tien actiepunten om de betrokkenheid van kinderen te vergroten en onder deze actiepunten valt onder andere het aanbieden van nieuw materiaal en hoeken die een beroep doen op de creativiteit van kinderen en het observeren van kinderen om hierop te anticiperen.

Ik verwacht dat de betrokkenheid van kinderen op Fågeln förskola groter zal zijn dan van de kinderen van groep 1A van PCBS 'Het Talent'.

4. Onderzoeksaanpak

4.1 Onderzoeksgroep

Dit onderzoek zal deels uitgevoerd worden in Zweden én deels in Nederland. Om die reden worden hier twee onderzoeksgroepen beschreven: 'Onderzoeksgroep Zweden' en 'Onderzoeksgroep Nederland'.

4.1.1 Onderzoeksgroep Zweden

Dit onderzoek zal gedeeltelijk plaatsvinden op een Zweedse kleuterschool, Fågeln förskola. De kleuterschool staat in de stad Nybro, in het zuiden van Zweden. Op de kleuterschool zitten 36 kinderen in drie verschillende leeftijdsgroepen. Eén groep kinderen van één t/m twee jaar en een groep van twee t/m drie jaar en een groep kinderen van vier t/m vijf jaar. De onderzoeksgroep is de groep kinderen van vier tot zes jaar. Op deze school zijn zeven leerkrachten werkzaam, waarvan twee op de onderzoeksgroep.

4.1.2 Onderzoeksgroep Nederland

De onderzoeksgroep in Nederland zijn de groepen één en twee van PCBS 'Het Talent te Warmharen. Deze school is gelegen in een relatief nieuwe wijk, waarin voornamelijk midden- tot hogeschoolden wonen. De school zelf bevat ongeveer 220 leerlingen, waarvan ongeveer 64 kleuters. De groep waar de observaties uitgevoerd zullen worden, heeft 22 leerlingen in de leeftijd van 4 en 5 jaar. In de lokalen staat de kring centraal, waaromheen diverse hoeken zijn ingericht, gericht op de diverse ontwikkelingsgebieden van een kleuter. Verder hebben de kleutergroepen een eigen kleuterplein waar de kinderen zich tijdens het buitenspel ontwikkelen.

In deze groepen zullen van elke groep 22 kinderen geobserveerd worden; deze kinderen zullen elk drie keer geobserveerd worden. Zij zullen willekeurig gekozen worden. In hoofdstuk '4.4 Ethische kwestie' staat beschreven op welke manier de kinderen zijn uitgekozen.

4.2 Onderzoeksmethodiek en dataverzameling

Om te starten met het onderzoek zal er eerst een theoretische verdieping plaatsvinden. In het theoretisch kader zal onder andere beschreven worden wat betrokkenheid en de fysieke leeromgeving is. Met deze theorie zullen de eerste drie deelvragen beantwoord worden.

Om de fysieke leeromgeving van zowel de Zweedse kleuterschool als een Nederlandse basisschool te beschrijven, zal er een materialeninventarisatie plaatsvinden. Hierbij zullen foto's en plattegronden opgenomen worden, om op die manier een zo helder mogelijk beeld te krijgen van de leeromgevingen. Om de betrokkenheid van de leerlingen te meten, zullen er gesloten observaties uitgevoerd worden met behulp van de Leuvense Betrokkenheidsschaal.

Tijdens de observatie zal alleen datgene wat er te zien is genoteerd worden. Na de

observatie zullen de betrokkenheidssignalen gekoppeld worden aan datgene wat waargenomen is. Uit deze observatiegegevens kan uiteindelijk het betrokkenheidsniveau bepaald worden. Deze observaties zullen zowel in Zweden als in Nederland afgenomen worden.

4.3 Dataverwerking

Door theorie te lezen over de leeromgeving, het Zweedse kleuteronderwijs, het Reggio Emilia-onderwijs en betrokkenheid kan er een theoretisch kader beschreven worden. Met behulp van dit theoretisch kader kunnen de eerste drie deelvragen beantwoord worden.

Vervolgens zullen de observaties verwerkt worden in verschillende tabellen. Met behulp van deze gegevens kan er een conclusie beschreven worden. Deze observatiegegevens zullen getoetst worden met behulp van de T-toets; dit zal in de conclusie beschreven worden.

Uiteindelijk kan er met behulp van deze gegevens én met behulp van de gegevens over de leeromgeving de verschillen en overeenkomsten tussen de betrokkenheid van kinderen van beide onderzoeksgroepen beschreven en verklaren worden vanuit de theorie van de fysieke leeromgeving. Op deze manier kunnen er mogelijk aanbevelingen beschreven worden over de inrichting van de leeromgeving van groep 1A van PCBS 'Het Talent'.

4.4 Ethische kwestie

In het keuzeprocess waarin er besloten wordt wie er geobserveerd zouden worden in kader van dit onderzoek, is erop toegezien dat de leerlingen willekeurig gekozen werden. Dit is bewerkstelligd door alle leerlingen in een groep een nummer te geven en hieruit via een randomnumbergenerator en nummer met bijbehorende leerling te selecteren. Vervolgens is dit nummer uit de lijst van de te kiezen leerlingen verwijderd alvorens de volgende leerling te selecteren. Op deze manier is een zo objectief mogelijk pool van informatie samengesteld, aangezien subjectieve zaken als geslacht, intelligentie en ontwikkeling op deze manier zijn verminderd.

Bovendien zijn de namen van de geobserveerde kinderen geanonimiseerd door alleen de voorletter van de kinderen weer te geven op de observatieformulieren.

5. Resultaten

Hieronder worden de resultaten van het onderzoek weergegeven. Om goed een antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag, is het belangrijk om eerst theorie te lezen. De antwoorden van de theoretische deelvragen zullen eerst beantwoord worden aan de hand van het opgestelde theoretisch kader. Vervolgens zullen de praktische deelvragen beantwoord worden.

5.1 Wat valt allemaal onder het woord 'betrokkenheid' en hoe wordt dit gemeten in de praktijk?

5.1.1 Betrokkenheid

Betrokkenheid is een menselijke kwaliteit waarbij men geconcentreerd, tijdvergetend en aanhoudend is. Mensen die zich betrokken voelen stellen zich open, zijn geboeid, gemotiveerd en datgene wat zij doen geeft hen veel voldoening.

Er zijn verschillende factoren die de betrokkenheid kan verhogen. Deze factoren staan beschreven in hoofdstuk 2.1.1 'Betrokkenheidsfactoren'. Ook de betrokkenheid van kinderen in een leeromgeving kan verhoogd worden. De mogelijkheden die een leerkracht heeft om de betrokkenheid van kinderen te vergroten, staat beschreven in hoofdstuk 2.1.4 'Het vergroten van de betrokkenheid'.

5.1.2 Het meten van betrokkenheid

Betrokkenheid kan op verschillende manieren gemeten worden. Laevers (grondleggers van het EGO-onderwijs)

De mate van betrokkenheid van leerlingen kan gemeten worden tijdens een leeractiviteit. Op die manier wordt vastgesteld of een kind aan het leren is. Een hoog betrokkenheidsniveau duidt aan dat het kind zich op dat moment ontwikkelt en dat het fundamenteel aan het leren is. Is er geen sprake van betrokkenheid of een lage betrokkenheidsniveau, dan kan er wel sprake zijn van leren, maar komt het niet uit het kind zelf. Op deze wijze leert een kind extensiek. Echter, om nieuwe inzichten en vaardigheden te ontwikkelen is het belangrijk dat kinderen betrokkenheid laten zien.

Het meten van betrokkenheid gebeurt aan de hand van vijf verschillende niveaus. Een kind met een hoge betrokkenheidsniveau laat meer betrokkenheid zien dan een kind met een lager betrokkenheidsniveau. De vijf niveaus staan beschreven in hoofdstuk 2.1.2 'Het meten van betrokkenheid'. Om betrokkenheid te kunnen meten, moeten betrokkenheidssignalen waargenomen worden. Door te kijken welke en hoeveel betrokkenheidssignalen, beschreven in hoofdstuk 2.1.3 'Betrokkenheidssignalen', een kind laat zien, kan bepaalt worden welk betrokkenheidsniveau hier bij past.

5.2 Wat valt allemaal onder het woord 'fysieke leeromgeving' en wat zijn de kenmerken hiervan?

De fysieke leeromgeving is de leeromgeving waarin een kind zich ontwikkelt. Binnen het kleuteronderwijs valt hierbij te denken aan het hoekenwerk, het schoolplein en het (ontwikkelings)materiaal waarmee gewerkt wordt.

Van Esch (2011) schrijft over de verschillende mogelijkheden om de fysieke leeromgeving krachtig in te richten. Zij vertelt dat een goed ingerichte ruimte om zorgvuldig nadenken vraagt. Er moet nagedacht worden over de mogelijkheden en ervaringen die je wilt bieden aan de kinderen. Vanuit dit gegeven kunnen er mogelijkheden geboden worden waardoor kinderen geïnspireerd raken, contact maken en kennis opbouwen.

5.2.1 Een leeromgeving opzetten

Twee onderdelen zorgen voor een opzetten van een leeromgeving binnen het kleuteronderwijs. Allereerst de hoeken en ruimtes en ten tweede het (ontwikkelings)materiaal. De hoeken moeten zo ingericht worden dat kinderen nieuwsgierig worden, uitgedaagd worden en dat hun exploratiedrang wordt benut. Wanneer het lokaal regelmatig wordt aangepast aan de behoeften en ontwikkelingsfase van de kinderen, blijft de leeromgeving de kinderen inspireren.

Het tweede onderdeel, het aangeboden (ontwikkelings)materiaal moet aan een aantal voorwaarden voldoen. Zo moet het materiaal bijdragen aan de spelontwikkeling van kinderen, functioneel zijn, ontwikkelingsbevorderend werken, contactbevorderend zijn, gekozen zijn door de kinderen en aansluiten bij het project of thema dat op dat moment wordt centraal staat in de klas. Deze voorwaarden staan beschreven in hoofdstuk 2.4.2 'Het aanbieden van (ontwikkelings)materiaal'.

5.2.2 Brain-Based leren

Een actuele ontwikkeling met betrekking tot de vormgeving van de leeromgeving van het onderwijs is het Brain-Based leren. Hierbij wordt gekeken naar de werking van de hersenen en aan de hand daarvan wordt een leeromgeving opgezet. Lackney (1998), een onderwijsarchitect, maakte een lijst met principes die belangrijk zijn voor het opzetten van een leeromgeving, deze lijst is te lezen in hoofdstuk 2.4.4. 'Brain-Based Leren'

Aan de hand van deze studies ontwikkelde Lackney (1998) nieuwe principes voor een effectieve, fysieke leeromgeving. Deze twaalf principes, die beschreven staan in hoofdstuk 2.4.5 'Lackney's principes voor een effectieve leeromgeving' hebben allemaal betrekking op de manier waarop de fysieke leeromgeving aangepast kan worden om de ontwikkelingen van de kinderen te bevorderen.

5.3: Op welke manier is het Zweedse kleuteronderwijs ingericht?

Het Zweedse kleuteronderwijs is geïnspireerd door het Reggio Emilia-principe. Het Reggio Emilia-principe is niet een methode die opgevolgd kan worden, maar is een benadering, een

filosofie, die continu in ontwikkeling is door degene die het uitvoert, zoals kinderen en begeleiders. Centraal binnen deze filosofie staat het luisteren naar kinderen.

In het curriculum van het Reggio Emilia-onderwijs staat het kind centraal. Voordat een activiteit wordt aangeboden, stellen de begeleiders hypothesen op en van daaruit wordt er verder gewerkt met de inbreng van de kinderen. Binnen deze activiteiten is het projectmatig onderwijs een belangrijk onderdeel. Kinderen zullen namelijk met elkaar moeten communiceren. Volgens de grondlegger van het Reggio Emilia (Loris Malaguzzi) heeft een kind meer dan 'honderd talen' om mee te communiceren. Dit betekent dat kinderen zich op veel verschillende manieren mogen en kunnen uiten. Op die momenten zullen kinderen zichzelf kunnen zijn en zich zo competent kunnen voelen. In hoofdstuk 2.2.2.2 'De filosofie en de pedagogiek in de praktijk' staat beschreven op welke manier projecten worden opgezet. Bovendien staat hierin beschreven op welke manier de Reggio Emilia-filosofie wordt geconcretiseerd in de praktijk.

Binnen het Reggio Emilia-onderwijs staan drie pedagogen centraal. De kinderen zelf, want kinderen kunnen heel veel van elkaar leren. Daarnaast hebben we de volwassenen als tweede pedagoog. Als laatste is er de omgeving die wordt gevormd door de ruimte (groot, ruim en licht) en de materialen. De omgeving moet ervoor zorgen dat er genoeg prikkels zijn voor de kinderen om op ontdekkingstocht te gaan. Een belangrijk onderdeel van de omgeving is het atelier. Dit is een werkplaats waarin kinderen werkstukken kunnen maken. Ook hierover is meer te lezen in hoofdstuk 2.2.2.2 'De filosofie en de pedagogiek in de praktijk'.

Tot slot neemt het documenteren van kinderwerk een belangrijk plaats in binnen het Zweedse kleuteronderwijs. Documentatie is een verfijnde aanpak om doelgericht gebruik te maken van de omgeving in combinatie met de kinderen (Gandini, 1993). Bij documentatie draait alles om het kind. Het zorgt ervoor dat er informatie wordt verzameld over kinderen. Bovendien zorgt documentatie ervoor dat kinderen actief betrokken worden bij het proces en op die manier van elkaar leren. In hoofdstuk 2.2.2.3 staan de effecten van documentatie uitgebreid beschreven.

5.4 Op welke manier is het onderwijs op Fågeln förskola ingericht?

Tijdens het onderzoek zijn er gedurende vijf weken observaties uitgevoerd op een förskola (kleuterschool) in Nybro. Om antwoord te geven op deze deelvraag, is er een materialeninventarisatie gehouden. Deze ingevulde inventarisatieformulier is als bijlage toegevoegd aan dit verslag.

De school kenmerkt zich door het gebruik van diverse ruimtes en kamers die gericht zijn op een bepaald speelonderwerp. Zo is er een atelier, waar de kinderen kunstwerken kunnen maken met onder andere kosteloos materiaal en zijn er verschillende constructieruimtes waar de kinderen kunnen bouwen.

Om een goed beeld te kunnen kenschetsen van het onderwijs wat in deze kleuterschool wordt aangeboden, staat hieronder een samenvatting van de geschreven visie van de school. Deze visie is als bijlage toegevoegd aan dit onderzoeksverslag.

5.4.1 Omschrijving visie ‘ Fågeln förskola’

1. Positieve ontmoeting is belangrijk. Dagelijks vindt er een aantal kringactiviteiten plaats met de verschillende groepen. Hierin kunnen kinderen dingen vertellen aan elkaar en wordt er specifiek ingegaan op de dingen dat de kinderen inbrengen. Hiermee worden niet alleen de ontmoetingen bedoeld tussen de kinderen, maar ook tussen de volwassenen. Gedurende de week komen de volwassenen regelmatig bij elkaar om te praten over de documentaties en om plannen te maken voor het vervolgaanbod.

2. Coöperatief leren. Binnen het onderwijs op deze kleuterschool staat het coöperatief leren centraal. Het is belangrijk dat kinderen veel van elkaar te leren. Dit wordt onder andere gerealiseerd door tijdens de ontmoetingen te praten over datgene wat de kinderen interesseert en door documentatie een belangrijke plaats te geven binnen het onderwijs. Kinderen kunnen zo gemakkelijk praten over datgene wat zij gedaan hebben en andere kinderen kunnen zodoende leren van deze documentatie.

3. Democratisch werken. Gedurende de dag wordt er regelmatig met de kinderen besproken op welke manier er gewerkt gaat worden. De kinderen hebben veel invloed in het de planning en in datgene wat er aangeboden wordt.

4. Lopen in de stad. Een belangrijke onderdeel van de school is het gezamenlijk wandelen door de stad (promenade). Door dit regelmatig te doen, maar door ook de informatie mee te nemen naar de kleuterschool zelf, wordt de relatie tussen de kleuterschool en de stad waarin de kinderen leven verbeterd. Hierdoor krijgen de kinderen meer inzicht in hun eigen leefwereld, maar bouwen zij ook een betere relatie om tussen elkaar, omdat er regelmatig in kleine groepjes gewandeld wordt door de stad.

5.5 Hoe betrokken zijn de kinderen op Fågeln förskola?

Om deze deelvraag te kunnen beantwoorden, zijn er diverse observaties verricht. De observaties zijn gericht op de betrokkenheid van kinderen.

5.5.1 observaties Fågeln förskola

De observaties zijn korte observaties die met behulp van de theorie over betrokkenheid te verantwoorden zijn. Hieronder staat beschreven op welke manier de observaties verricht en geanalyseerd zijn.

5.5.1.1 Scanningsprocedure betrokkenheid

*** Gegevens observatiesituatie en gegevens leerling invullen**

Voordat er met een observatie wordt begonnen, zijn de gegevens die van tevoren bekend waren, ingevuld. Dit zijn de naam, groep, datum en observatienummer. Bovendien staat er een korte omschrijving van de leeromgeving waarin het kind zich op dat moment bevindt beschreven op het observatieformulier.

*** Observeren van een leerling**

Het observatieformulier dat gebruikt is tijdens de observaties is in hoofdstuk 5.1.2 'observatieformulier' toegelicht. Tijdens de observaties werd alleen de handelingen van het kind genoteerd, de signaalkoppeling zijn na de observaties beschreven.

22 kinderen zijn er drie keer geobserveerd. Zo is er een betrouwbaar mogelijk beeld van betrokkenheid bewerkstelligd. Elke observatie duurt vier minuten, hiervoor is een stopwatch gebruikt.

*** De concrete handelingen vertalen naar mogelijke betrokkenheidssignalen.**

Per dag zijn de observaties gedigitaliseerd. Per activiteit staat beschreven welke handelingen betrokkenheidssignalen laten zien. Deze signalen staan op het observatieformulier genoteerd (zie bijlagen).

*** Score toekennen op de 5-puntenschaal (Leuvense Betrokkenheidsschaal)**

Tot slot wordt er gekeken welk niveau bij de observatie hoort. Hierbij wordt er gebruik gemaakt van de volgende vragenlijst:

Is er activiteit/aandacht?

Nee = niveau 1

Ja. Hoe lang duurt de activiteit?

Vaak onderbroken = niveau 2

Ononderbroken bezig. Hoe is de kwaliteit?

Echte betrokkenheidssignalen ontbreken = niveau 3

Betrokkenheidssignalen zijn aanwezig 50 – 75% van de tijd = niveau 4

Betrokkenheidssignalen zijn aanwezig 75 – 100% van de tijd = niveau 5

5.5.1.2 Uitslag observaties Fågeln förskola

Zoals in hoofdstuk 5.5.1.1 vermeld staat, is elk kind drie keer geobserveerd. Van deze drie observaties is het gemiddelde betrokkenheidsniveau genomen. Dat betekent dat van elk kind het gemiddelde genomen is om het totale gemiddelde betrokkenheidsniveau te berekenen.

Leerlingnummer:	Betrokkenheidsniveaus:	Gemiddelde betrokkenheidsniveau
1	4,2,4	3,33
2	5,5,3	4,33
3	2,4,3	3,00
4	4,5,5	4,66
5	5,5,3	4,33
6	2,3,5	3,66
7	4,5,5	4,66
8	5,2,5	4,00
9	2,4,4	3,33
10	4,4,3	3,66
11	5,3,2	3,33
12	2,2,4	2,66
13	5,2,3	3,33
14	4,5,5	4,66
15	5,5,4	4,66
16	2,1,4	2,33
17	4,4,3	3,66
18	4,3,5	4,00
19	5,5,5	5,00
20	4,3,4	3,66
21	4,5,4	4,33
22	2,5,5	4,00

Om het gemiddelde betrokkenheidsniveau van de kinderen op Fågeln förskola te berekenen, hoort deze berekening opgelost te worden:

$$(4 \times 3,33) + (3 \times 4,33) + (1 \times 3,00) + (4 \times 4,66) + (4 \times 3,66) + (3 \times 4,00) + (1 \times 2,66) + (1 \times 2,33) + (1 \times 5,00) = 84,64$$

De totale betrokkenheidsniveau is dus 84,64. Om de gemiddelde betrokkenheidsniveau te berekenen, wordt het totale betrokkenheidsniveau gedeeld door het aantal geobserveerden ($n=22$). $84,64 / 22 = 3,847$

De gemiddelde betrokkenheidsniveau van kinderen van Fågeln förskola is dus **3,847**

5.6: Hoe ziet de leeromgeving van de kleutergroepen van PCBS 'Het Talent' eruit?

Hieronder wordt de manier waarop de leeromgeving is ingericht op PCBS 'Het Talent' beschreven. Hieronder staat de visie van het kleuteronderwijs op deze school beschreven. Als bijlage is de inventarisatie aan dit verslag toegevoegd.

5.6.1 Omschrijving visie (kleuter)onderwijs 'PCBS Het Talent'

PCBS Het Talent kenmerkt zich door een aantal (vier) deelvisies (Schoolgids 'Het Talent' 2012-2013). Hieronder zijn deze deelvisies weergegeven met een korte uitleg.

Het Talent is een school die doelgericht werkt. De leerkrachten op de school weten waarom zij les geven; om de kinderen voor te bereiden op de maatschappij waarin zij terecht zullen komen. Deze voorbereiding kan niet alleen op school plaatsvinden, maar moet in samenwerking met andere partijen, zoals de ouders. Ouderparticipatie is daarom heel belangrijk op PCBS 'Het Talent'. Zo worden ouders regelmatig uitgenodigd om in de (lagere) groepen te kijken, worden ouders ingezet bij grotere feesten zoals het Sinterklaasfeest, de kerstviering, kerstcrea, de paasviering en het eindfeest. Samen zijn zij verantwoordelijk voor de kinderen.

Ook belangrijk is dat kinderen leren zelfverantwoordelijk te zijn. Dit wordt bewerkstelligd door de zelfstandigheid van de leerlingen te stimuleren in allerlei schoolse situaties. Al vanaf groep één leren de kinderen plannen. Eerst nog heel summier aan de hand van een planbord, maar vanaf groep 5 komt er al een halve weektijd. De samenwerking wordt ook bevorderd door de open communicatie met elkaar. De evaluatiegesprekjes tussen de leerlingen en leerkracht en de leerlingen en leerlingen vormen de basis voor deze open communicatie. Hierin kunnen kinderen kwijt wat zij goede momenten van de dag vonden en wat zij leermomenten vonden.

Talentontwikkeling is een belangrijk uitgangspunt van het onderwijs. Door gedifferentieerd aan de basisvaardigheden én expressievaardigheden te werken, wordt het maximale uit het kind gehaald. Het werken aan deze vaardigheden gebeurt op een manier waardoor de kinderen zich verantwoordelijk voelen en waarbij de zelfstandigheid van de kinderen wordt gestimuleerd. Binnen het kleuteronderwijs wordt aan de totaalontwikkeling van de kinderen gewerkt.

Tot slot wordt de samenwerking tussen leerkrachten genoemd. Door de professionele houding van de leerkracht, werkt hij aan zijn eigen onderwijsontwikkeling.

5.7 Deelvraag zeven: Hoe betrokken zijn de kinderen van groep 1A van PCBS 'Het Talent'?

Om deze deelvraag te kunnen beantwoorden, zijn er, net zoals op Fågeln förskola, diverse observaties verricht. De observaties zijn gericht op de betrokkenheid van kinderen.

5.7.1 observaties groep 1A PCBS 'Het Talent'

De observaties zijn korte observaties die met behulp van de theorie over betrokkenheid te verantwoorden zijn. Hieronder staat beschreven op welke manier de observaties verricht en geanalyseerd zijn.

5.7.1.1 Scanningsprocedure betrokkenheid

* Gegevens observatiesituatie en gegevens leerling invullen

Voordat er met een observatie wordt begonnen, zijn de gegevens die van tevoren bekend waren, ingevuld. Dit zijn de naam, groep, datum en observatienummer. Bovendien staat er een korte omschrijving van de leeromgeving waarin het kind zich op dat moment bevindt beschreven op het observatieformulier.

* Observeren van een leerling

Het observatieformulier dat gebruikt is tijdens de observaties is in hoofdstuk '6.1.2 observatieformulier' toegelicht. Tijdens de observaties werd alleen de handelingen van het kind genoteerd, de signaalkoppeling zijn na de observaties beschreven.

22 kinderen zijn er drie keer geobserveerd. Zo is er een betrouwbaar mogelijk beeld van betrokkenheid bewerkstelligd. Elke observatie duurt vier minuten, hiervoor is een stopwatch gebruikt.

* De concrete handelingen vertalen naar mogelijke betrokkenheidssignalen.

Per dag zijn de observaties gedigitaliseerd. Per activiteit staat beschreven welke handelingen betrokkenheidssignalen laten zien. Deze signalen staan op het observatieformulier genoteerd (zie bijlages).

* Score toekennen op de 5-puntenschaal (Leuvense Betrokkenheidsschaal)

Tot slot wordt er gekeken welk niveau bij de observatie hoort. Hierbij wordt er gebruik gemaakt van de volgende vragenlijst:

Is er activiteit/aandacht?

Nee = niveau 1

Ja. Hoe lang duurt de activiteit?

Vaak onderbroken = niveau 2

Ononderbroken bezig. Hoe is de kwaliteit?

Echte betrokkenheidssignalen ontbreken = niveau 3

Betrokkenheidssignalen zijn aanwezig 50 – 75% van de tijd = niveau 4

Betrokkenheidssignalen zijn aanwezig 75 – 100% van de tijd = niveau 5

5.7.1.2 Uitslag observaties groep 1A PCBS 'Het Talent'

Zoals in hoofdstuk 5.7.1.1 vermeld staat, is elk kind drie keer geobserveerd. Van deze drie observaties is het gemiddelde betrokkenheidsniveau genomen. Dat betekent dat van elk kind het gemiddelde genomen is om het totale gemiddelde betrokkenheidsniveau te berekenen.

Leerlingnummer:	Betrokkenheidsniveaus:	Gemiddelde betrokkenheidsniveau
1	4,3,1	2,66
2	3,3,4	3,33
3	2,4,4	3,33
4	3,4,4	3,66
5	5,4,5	4,66
6	2,4,5	3,66
7	4,5,5	4,66
8	4,4,3	3,66
9	3,2,3	2,66
10	2,2,4	2,66
11	5,4,3	4,00
12	5,4,5	4,66
13	4,2,4	3,33
14	3,3,5	3,66
15	4,3,4	3,66
16	4,5,5	4,66
17	5,4,4	4,33
18	1,3,4	2,66
19	5,3,4	4,00
20	3,4,4	3,66
21	2,2,5	3,00
22	5,3,4	4,00

Om het gemiddelde betrokkenheidsniveau van de kinderen op Fågeln förskola te berekenen, hoort deze berekening opgelost te worden:

$$(4 \times 2,66) + (3 \times 3,33) + (6 \times 3,66) + (4 \times 4,66) + (3 \times 4,00) + (1 \times 3,00) + (1 \times 4,33) = 80,65$$

De totale betrokkenheidsniveau is dus 84,64. Om de gemiddelde betrokkenheidsniveau te berekenen, wordt de totale betrokkenheidsniveau gedeeld door het aantal geobserveerden ($n=22$). $80,65 / 22 = 3,666$

De gemiddelde betrokkenheidsniveau van kinderen van groep 1 van PCBS 'Het Talent' is dus **3,666**

6. Conclusies, aanbevelingen en discussie

In dit hoofdstuk wordt eerst de conclusie beschreven, die opgedeeld is in twee delen. Vervolgens zal er vanuit deze conclusie aanbevelingen beschreven worden, gericht naar de leerkrachten van de groep 1A van PCBS 'Het Talent'. Tot slot wordt er beschreven welke mogelijke discussies er te voeren zijn naar aanleiding van het onderzoek.

6.1 Conclusie

In deze paragraaf wordt aan de hand van de resultaten die in het vorige hoofdstuk beschreven staan, antwoord gegeven op de hoofdvraag. De hoofdvraag wordt in twee delen beantwoord. Eerst zal er gekeken worden of er daadwerkelijk verschil is tussen de betrokkenheid van kinderen op Fågeln förskola en kinderen van groep 1A van PCBS 'Het Talent'. Hierna zullen de eventuele verschillen verklaren worden vanuit de fysieke leeromgeving door de theorie die in het theoretisch kader beschreven staat en door de inventarisatie van materialen en leeromgeving die in hoofdstuk 6 'resultaten' beschreven staat.

De onderzoeksvraag die in dit onderzoek centraal luidt:

'Welke overeenkomsten en verschillen zijn er in betrokkenheid bij kinderen op 'Fågeln förskola' te Nybro en kinderen van groep 1A van PCBS 'Het Talent' te Warmharen en zijn eventuele verschillen in betrokkenheid te verklaren vanuit de fysieke leeromgeving?'

Deze onderzoeksvraag zal in twee delen beantwoord worden.

6.1.1 Overeenkomsten en verschillen in betrokkenheid bij kinderen op 'Fågeln förskola' te Nybro en kinderen van PCBS 'Het Talent' te Warmharen

Om te kijken of het verschil (zie hoofdstuk 5 'resultaten') tussen de betrokkenheid van kinderen op deze twee scholen niet op toeval berust, maar significant verschillend is, worden de resultaten getoetst met behulp van de T-toets. (Een T-toets is een statistische toets die gebruikt wordt om te berekenen of er een verschil is tussen de gemiddelden van twee groepen in populatie.)

Hierbij is H0: Er is geen significant betrokkenheidsverschil

H1: Er is wel een significant betrokkenheidsverschil

Met $\alpha=5\%$ (betrouwbaarheidsinterval)

In hoofdstuk 5.5.1.2 'Uitslag observaties Fågeln förskola' en hoofdstuk 5.7.1.2 'Uitslag observaties groep 1A PCBS Het Talent' zijn de gemiddelde betrokkenheidsniveaus van de kinderen van Fågeln förskola (Zweden) en van groep 1A van PCBS Het Talent (Warmharen) zien. Bij beide groepen is N=22 met een gemiddelde betrokkenheidsniveau van respectievelijk 3,84455 en 3,66182.

Hierbij is de standaarddeviatie, oftewel de mate waarin het gemiddelde betrokkenheidsniveau kan variëren, respectievelijk 0,70305 en 0,67464. De bijbehorende varianties (σ^2) zijn respectievelijk 0,49428 en 0,45514; verschillend dus.

Met behulp van de T-toets, waarbij de waarden ongepaard zijn (het zijn twee verschillende onderzoeksgroepen die met elkaar vergeleken worden) en de varianties verschillend, wordt de P-waarde uitgerekend (de kans dat iets wel of niet voldoet aan de vooropgestelde hypothese). Hierbij is de P-waarde 0,38.

$0,38 > 0,05$ en dat betekent dat H_1 verworpen is en dat er geen significant verschil is tussen het gemiddelde betrokkenheidsniveau van de kinderen van Fågeln förskola en groep 1A van PCBS Het Talent.

Echter, dit betekent niet dat de betrokkenheid tussen deze kinderen niet verschillend is. Tijdens de observaties is niet alleen het betrokkenheidsniveau berekend, maar zijn ook de betrokkenheidssignalen genoteerd. Eén betrokkenheidssignaal wat vaker te zien was bij de kinderen in Fågeln förskola dan bij kinderen van groep 1A van PCBS 'Het Talent' was 'creativiteit'. Gedurende de observaties is er 24 keer het betrokkenheidssignaal 'creativiteit' waargenomen bij de kinderen van Fågeln förskola en 7 keer bij de kinderen van groep 1A van PCBS 'Het Talent'. Gezien het feit dat het niet zeker is of dit significant verschillend is, worden in de volgende paragraaf de vermoedelijke verklaringen beschreven.

6.1.2 Vermoedelijke verklaringen van verschillen en overeenkomsten vanuit de fysieke leeromgeving

Hieronder wordt beschreven welke vermoedelijke verklaringen er zijn voor het verschil tussen het aantal keer dat het betrokkenheidssignaal 'creativiteit' te zien was bij de twee onderzoeksgroepen. Deze vermoedelijke verklaringen zijn beschreven vanuit de fysieke leeromgeving.

- De leeromgevingen van Fågeln förskola worden opgezet met de ideeën van de kinderen in het achterhoofd. Tijdens de fruitpauzes wordt het dialoog van de kinderen opgeschreven. Eén ochtend in de week kijken de leerkrachten naar de dialogen en plannen aan de hand van deze gesprekken de volgende activiteiten. Naast het plannen van activiteiten, wordt er ook gekeken of de ruimtes aangepast moeten worden. Lackney (1998), een onderwijsarchitect, beschrijft dat inrichten van een leeromgeving met de ideeën van kinderen in het achterhoofd (waarbij de creativiteit van de kinderen dus wordt gebruikt), betrokkenheidsverhogend werkt.

- Creativiteit is een betrokkenheidssignaal dat meer zichtbaar was bij de onderzoeksgroep in Zweden. Dit komt omdat kinderen daar meer materiaal aangeboden krijgen waarbij zij hun eigen gedachten en creativiteit moeten gebruiken. Het is materiaal wat op verschillende manieren gebruikt kan worden en waar nog geen conventies aan gebonden zijn. Malaguzzi, pedagoog en grondlegger van het Reggio Emilia-principe zegt dat het belangrijk is dat kinderen de mogelijkheid moeten krijgen om te kunnen communiceren met alle talen die een kind kan hebben (Malaguzzi, 1998). Hiermee wordt bedoeld dat als de kinderen op verschillende manieren kan werken, het zijn eigen creativiteit kan gebruiken.

Het materiaal dat tijdens de inventarisatie aangetroffen werd in groep 1A van PCBS 'Het Talent' was materiaal waarvan het doel en vorm al vaststond, waardoor er dus minder een beroep wordt gedaan op de creativiteit van kinderen.

- Aan de muren in de ruimtes in Fågeln förskola was op kindhoogte veel kinderwerk te zien. Lackney (1998) schrijft dat dit stimulerend werkt voor de kinderen. De kinderen kunnen op die manier geïnspireerd worden door het werk van zichzelf en anderen. Het werkt creativiteitsverhogend (het brengt hen op ideeën) en dus ook betrokkenheidsverhogend.

Kortom, de betrokkenheid tussen kinderen van 'Fågeln förskola' te Nybro en kinderen van PCBS 'Het Talent' te Warmharen is op het gebied van het betrokkenheidsniveau niet (significant) verschillend. Echter, het signaal 'creativiteit' was meer aanwezig bij de kinderen van 'Fågeln förskola'. Dit zou te verklaren zijn vanuit de fysieke leeromgeving. Zo wordt er meer materiaal aangeboden waarbij de kinderen hun eigen creativiteit moeten gebruiken en wordt het kinderwerk gedocumenteerd.

6.2 Aanbevelingen

Hieronder worden de mogelijke aanbevelingen naar de leerkrachten van groep 1A van PCBS 'Het Talent' ter verbetering van de fysieke leeromgeving van groep 1A van PCBS 'Het Talent' beschreven.

- Het documenteren van kinderwerk op kindhoogte. Door tijdens de speel- en werklessen regelmatig het werkproces en -resultaat te documenteren, middels het maken van foto's en door deze foto's op kindhoogte in de klas te hangen, wordt de creativiteit van kinderen gestimuleerd. Dit, omdat kinderen zo naar elkaars werk kunnen kijken en hier inspiratie uit kunnen halen. De manier waarop dit te concretiseren is, is te lezen in het onderzoeksverslag 'Kijk, dat zijn wij op de foto!' (Jonkman, 2013).

- Door meer niet-voorgescreven materiaal aan te bieden, wordt de creativiteit van de leerlingen gestimuleerd. Dit zal ertoe resulteren dat de betrokkenheid van de kinderen wordt vergroot, gezien het feit dat creativiteit een betrokkenheidssignaal is. De manier waarop dit bewerkstelligd kan worden, kan verschillend zijn.

Zo zou er tijdens het buitenspel meer gebruikt gemaakt kunnen worden van constructiemateriaal. Natuurlijk constructiemateriaal, zoals hout, takken, water (om modder te creëren) of stenen zijn geschikt om de creativiteit van kinderen te prikkelen.

Door in het lokaal zelf ook meer niet-voorgescreven materiaal aan te bieden, zal de creativiteit verhoogd worden. Met niet-voorgescreven materiaal wordt materiaal waarbij niet direct gezien wordt wat het voorstelt. De kinderen moeten dus hun eigen creativiteit gebruiken om met het materiaal te spelen. Dit kan materiaal zijn dat normaliter niet als speelgoed wordt gebruikt, zoals Cd's, plastic, aluminiumfolie of metalen, maar kan ook materiaal zijn die normaliter niet in de hoek te vinden is, zoals een kassa in de huishoek.

- Ondanks het feit dat er nieuw materiaal wordt aangeboden als er een nieuw thema wordt gestart, denk ik dat dit nog frequenter kan. Door nieuw materiaal in diverse hoeken aan te bieden, passend bij het lopende thema, kunnen nieuwe spelimpulsen ontstaan. Hierdoor zal de betrokkenheid van de kinderen vergroot worden.

- De manier waarop hoeken ingericht zijn, kan veranderd worden. Tijdens de materialeninventarisatie werd duidelijk dat de diverse hoeken zoals de huishoek en bouwhoek op zichzelfstaande hoeken waren, die min of meer afgesloten waren van de rest van het lokaal. Door deze hoeken meer open te maken (door bijvoorbeeld het verplaatsen van enkele kasten), kunnen deze hoeken ook samengaan met andere ruimtes. Doordat er op deze manier meer ruimte wordt gecreëerd, kunnen nieuwe spelimpulsen ontstaan en op deze betrokkenheidverhogend werken.

6.3 Discussie

De opgestelde hypothese die in hoofdstuk 3.4 'Hypothese' staat beschreven, is verworpen. Dat betekent niet dat er geen duidelijke resultaten behaald zijn uit dit onderzoek. In de hypothese werd er namelijk van uitgegaan dat de betrokkenheid op de Zweedse kleuterschool, Fågelns förskola hoger zou liggen. Dit is echter niet het geval. Dit komt waarschijnlijk omdat betrokkenheid door diverse manieren te verwezenlijken is en dus niet alleen door de fysieke leeromgeving, zoals leerkrachtengedrag en thuissituatie. Toch zijn er wel andere verschillen, zoals het verschil in betrokkenheidssignalen. Dit is waardevol genoeg om te spreken van een succesvol onderzoek.

Sterk aan het onderzoek is vooral het feit dat er een grote groep kinderen geobserveerd is. Er zijn 22 kinderen drie keer geobserveerd. Dit betekende dat alle kinderen van de Nederlandse onderzoeksgroep geobserveerd werden, want dat waren 22 kinderen, maar dat er ongeveer 2/3 van de Zweedse onderzoeksgroep geobserveerd is, gezien het feit dat daar meer kinderen waren en er dus 22 kinderen willekeurig werden uitgekozen om geobserveerd te worden. Echter, een aanbeveling is wel om observaties te verrichten met een grotere onderzoeksgroep. Een ander sterk punt aan het onderzoek is de manier waarop de theorie en praktijk heel duidelijk met elkaar verbonden is. In de theorie staat beschreven op welke manieren betrokkenheid gerealiseerd kan worden en waargenomen kan worden. Deze theorie is vervolgens toegepast bij het observeren en indirect bij het schrijven van een conclusie en aanbevelingen naar de leerkrachten van groep 1A van PCBS 'Het Talent'. Ook zijn enkele bevindingen die zijn waargenomen een onderbouwing van de theorie. Hiermee wordt er gedoeld op de observaties waarbij 'creativiteit' een betrokkenheidssignaal was. In de theorie (hier beschreven in de conclusie) staat beschreven hoe het komt dat de kinderen dit signaal lieten zien.

Een mogelijk vervolgonderzoek is het onderzoeken of het betrokkenheidssignaal 'creativiteit' ook significant verschillend is. Op die manier kan er meer betrouwbaar een uitspraak gedaan worden of de kinderen van de Zweedse onderzoeksgroep ook daadwerkelijk meer creativiteit laten zien. Op die manier kunnen de verklaringen die aan de hand van deze gegevens beschreven worden, betrouwbaarder zijn dan de *vermoedelijke* verklaringen die beschreven staan in dit onderzoeksverslag. Ook zou de mogelijke invloed van leerkrachtengedrag op betrokkenheid van kinderen onderzocht kunnen worden om vanuit een andere invalshoek te kijken naar betrokkenheid van kleuters.

Bronnenlijst

Boeken

Asunis, B. (1998) *De honderd talen van kinderen*. Emmen: Hogeschool Drenthe

Beneker, J. (1999) *Hoekenwerk, hoeken in de ontwikkelingsgerichte onderbouw*. Baarn: Bekadict

Blankespoort, J.H. (2002) *Inleiding tot de toegepaste statistiek*. Baarn: Hbuitgevers, 2002

Edwards, C. e.a. (1998) *The hundred languages of children: The Reggio Emilia approach – Advanced Reflections*. Westport: Ablex Productions

IJzendoorn, van N. e.a. (2004) *(Anders) kijken naar kinderen. Beelden van een praktijkpedagogiek*. Enschede: Forza

Janssen-Vos, F. (1993) *Visies op onderwijs aan jonge kinderen*. Assen: van Gorcum

Jonkman, T. (2013) *'Kijk, dat zijn wij op de foto!'*

Kila, B. e.a. (2007) *Emigreren naar Zweden*. Leersum: Vandorp Educatief

Leenders, Y. (2002) *Klassenmanagement in de onderbouw*. Amersfoort: CPS

Boekholt, P.Th.F.M. (1997) *Geschiedenis van de school in Nederland*. Assen: van Gorcum

Tijdschriftartikelen:

Bors, G. (2012), Leerkrachten, houdt u vooral niet in. *Egoscoop*, 16, (3-12) 11-13

Meeuwig, M. (2003), Ruimte als derde pedagoog. *De wereld van het jonge kind*, 31, (6-3) 306-309

Websitedocumenten:

Hong, S.B. *The Reggio Emilia Approach*. Geraadpleegd op 04 april 2013 via http://www.terranichol.com/index.php?option=com_content&view=article&id=125&Itemid=171

Ingesson, S. *Värden vi vill ska leva på Borgen*. Geraadpleegd op 21 februari 2013 via <http://www.Nybro.se/Invanare/Barn-och-utbildning/Grundskolor/Grundskola2/Vasaskolan/Rektor-informerar/forskolor/Forskola-Kungsfageln/Kungsfageln-II/>

Korpi, M. B. *The politics of Pre-school – Intentions and decisions underlying the emergence and growth of the Swedish pre-school*. Geraadpleegd op 15 februari 2013 via <http://www.regeringen.se/content/1/c6/09/10/61/322638cd.pdf>

Bijlage I Tijdsplan

Startdatum:	Door wie:	Inhoud:	Einddatum:
11-12-12 Duur: 80 uur	Tim Jonkman	Cursus Zweeds (Niveau 1 en 2 Rosetta Stones) volgen	17-02-13
28-11-12	Tim Jonkman, Mattias Lundin (Leerkracht pedagogiek Linneaus University)	Overleg over zoeken mogelijke förskolan	05-02-13
31-01-13 Duur: 2 uur	Tim Jonkman, Joke Musch Volders (groepsleerkracht groep 1)	Gesprek op PCBS 'Het Talent' over mogelijk onderzoek	31-01-13
31-01-13 Duur: 5 uur	Tim Jonkman	Planning onderzoek maken	01-02-13
31-01-13 Duur: 16 uur	Tim Jonkman	Procesbeschrijving met reflecties schrijven over de activiteiten die ik heb ondernomen met betrekking tot dit onderzoek.	06-05-13
29-01-13 Duur: 20 uur	Tim Jonkman	Verschillende bronnen zoeken en doel onderzoek en onderzoeksvraag formuleren	02-02-13
02-02-13 Duur: 25 uur	Tim Jonkman	Literatuur lezen over betrokkenheid (zie literatuurlijst)	18-02-13
02-02-13 Duur: 15 uur	Tim Jonkman	Literatuur lezen over Zweeds onderwijs (zie literatuurlijst)	18-02-13
02-02-13 Duur:	Tim Jonkman	Literatuur lezen over Reggio Emilia-onderwijs	01-03-13

40 uur			
02-02-13 Duur: 60 uur	Tim Jonkman	Literatuur lezen over De leeromgeving	25-03-13
03-02-13 Duur: 9 uur	Tim Jonkman	Opstellen deelvragen en starten met schrijven theoretisch kader	11-02-13
04-02-13 Duur: 5 uur	Tim Jonkman	Inleiding, probleemanalyse, onderzoeksgroep schrijven	04-02-13
05-02-13 Duur: 5 uur	Tim Jonkman	Onderzoeksmethodiek, dataverzameling en dataverwerking schrijven	05-02-13
08-02-13 Duur: 15 uur	Tim Jonkman	Aanvraagformulier Open vrije Minor invullen, afmaken theoretisch kader.	10-02-13
09-02-13 Duur: 4 uur	Tim Jonkman	Hypothese schrijven en onderzoeksplanverslag opsturen (+ puntjes op de 'i' zetten onderzoek)	09-02-13
14-02-13 Duur: 1,5 uur	Tim Jonkman, Eeltje Geugies	Onderzoeksplan bespreken	14-02-13
19-02-13 Duur: 2 uur	Tim Jonkman, Mattias Lundin	Kennismakingsgesprek met Mattias Lundin	19-02-13
20-02-13 Duur: 5 uur	Tim Jonkman	Beantwoorden van deelvraag één en twee aan de hand van het opgestelde theoretisch kader	21-02-13
21-02-13 Duur: 8 uur	Tim Jonkman, Stefan Ingesson	Kennismaking met onderzoeksgroep, Fågeln förskolal	21-02-13
22-02-13 Duur: 5 uur	Tim Jonkman	Beantwoorden deelvraag twee aan de hand van het opgestelde theoretisch kader	22-02-13
24-02-13	Tim Jonkman	Inventaristatiefomat maken	24-02-13

Duur: 3 uur			
25-02-13 Duur: 24 uur	Tim Jonkman	Informatie verzamelen over de inrichting en materialen van mijn Zweedse stageschool	27-02-13
28-02-13 Duur: 6 uur	Tim Jonkman	Beantwoorden deelvraag drie aan de hand van het theoretisch kader en het inventariseren.	01-03-13
02-03-13 Duur: 3 uur	Tim Jonkman	Format interview Zweedse leerkrachten maken	02-03-13
04-03-13 Duur: 15 uur	Tim Jonkman, leerkrachten Fågeln förskolal	Interviews afnemen	08-03-13
09-03-13 Duur: 15 uur	Tim Jonkman	Interviews verwerken in onderzoeksverslag	10-03-13
10-03-13 Duur: 5 uur	Tim Jonkman	Observatieformulier aan de hand van de Leuvense Betrokkenheidsschaal maken	10-03-13
11-03-13 Duur: 25 uur	Tim Jonkman, leerlingen van Fågeln förskolal	Gesloten observatie verrichten aan de hand van de Leuvense Betrokkenheidsschaal.	15-03-13
16-03-13 Duur: 15 uur	Tim Jonkman	Observaties analyseren en verwerken in onderzoeksverslag	18-03-13
18-03-13 Duur: 15 uur	Tim Jonkman	Open observatie uitvoeren, gericht op betrokkenheid. Hierbij gebruikmakend van de theorie die ik in het theoretisch kader heb opgesteld.	20-03-13
21-03-13 Duur: 10 uur	Tim Jonkman	Gegevens open observatie verwerken en hierbij antwoord geven op deelvraag vijf.	24-03-13
25-03-13	Tim Jonkman	Afronden course 'Using reflectice Approach – School	31-03-13

Duur: 2 uur		based Training' (presentatie)	
26-03-13	Tim Jonkman, Leerkrachten onderbouw PCBS 'Het Talent'	Contact opnemen met leerkrachten onderbouw van PCBS 'Het Talent' om hen te informeren over de vorderingen van het onderzoek.	26-03-13
04-04-13 Duur: 1 uur	Tim Jonkman, Eeltje Geugies	Het onderzoek tot nu toe bespreken.	04-04-13
05-04-13 Duur: 4 uur	Tim Jonkman, Leerkrachten groep twee PCBS 'Het Talent'	Interview afnemen over de betrokkenheid van kinderen tijdens de ANK-lessen	05-04-13
09-04-13 Duur: 5 uur	Tim Jonkman, leerkrachten groep één PCBS 'Het Talent'	Interview afnemen over de betrokkenheid van de kinderen tijdens de ANK-lessen	10-04-13
09-04-13 Duur: 16 uur	Tim Jonkman	Informatie verzamelen over de inrichting en materialen van de groepen één van PCBS 'Het Talent'	11-04-13
14-04-13 Duur: 15 uur	Tim Jonkman, leerlingen groep één PCBS 'Het Talent'	Gesloten observaties uitvoeren gericht op betrokkenheid. Hierbij gebruikmakend van de theorie die ik in het theoretisch kader heb opgesteld.	17-04-13
18-04-13 Duur: 15 uur	Tim Jonkman, leerlingen groep twee PCBS 'Het Talent'	Gesloten observatie verrichten aan de hand van de Leuvense Betrokkenheidsschaal.	20-04-13
22-04-13 Duur: 10 uur	Tim Jonkman, leerlingen groep één en twee PCBS 'Het Talent'	Open observaties uitvoeren gericht op betrokkenheid	23-04-13
26-04-13 Duur: 18 uur	Tim Jonkman	Gegevens uit de interviews en observaties PCBS 'Het Talent' verwerken en hiermee antwoord geven op deelvraag zes en zeven	28-04-13
29-04-13 Duur: 6 uur	Tim Jonkman	Conclusie schrijven	29-04-13
30-04-13	Tim Jonkman	Aanbevelingen, discussie en samenvatting schrijven	01-05-13

Duur: 12 uur			
01-05-13 Duur: 5 uur	Tim Jonkman	Inhoudsopgave en voorblad maken Puntjes op de 'i' zetten	05-05-13
06-05-13	Tim Jonkman	Onderzoeksverslag inleveren	06-05-13
10-05-13 Duur: 40 uur	Tim Jonkman	Presentatie 'Visitekaart' voorbereiden.	20-05-13
21-05-13 Duur: 17 uur	Tim Jonkman	Presentatie onderzoek voor onderbouw PCBS 'Het Talent' voorbereiden.	22-05-13
Juni 2013 Duur: 2 uur	Tim Jonkman	Presenteren visitekaart	
Juni 2013 Duur: 2 uur	Tim Jonkman, leerkrachten onderbouw PCBS 'Het Talent'	Presenteren onderzoek	

Bijlage II Procesbeschrijving

Datum:	Inhoud:	Reflectie:	Opbrengst:
31-01-13	Brainstormen over het onderzoek	Nadat ik mijn eerste splinteronderzoek heb afgerond (nog niet opgestuurd overigens), ben ik in gesprek gegaan over een mogelijk vervolgonderzoek. Toevallig hoorde ik van mijn broer, Jon Jonkman, dat hij heel veel gelezen had over de betrokkenheid van kinderen. Ik merkte dat de kinderen soms ook wel wat meer betrokken mochten zijn bij hun werk. Met dit in mijn gedacht had ik in overleg mijn onderwerp bedacht: 'Betrokkenheid tijdens de ANK-lessen'. Mijn stage in Zweden zou ik hier heel goed voor kunnen gebruiken, aangezien dit ook, zonder de taal te gebruiken, goed waar te nemen is. Ik heb er zin in!	Ik heb een onderzoeksonderwerp bedacht.
01-02-13	Onderzoeksvraag bedenken	Om met het bronnenonderzoek te starten, moest ik eerst duidelijk hebben wat mijn doel van het onderzoek was en de onderzoeksvraag die hierbij hoort. Ik vond dit nog wel lastig, want dit onderzoek komt heel erg vanuit mijzelf. Toch heb ik door onder andere te overleggen met leerkrachten op Het Talent een onderzoeksdoel- en vraag kunnen formuleren.	Onderzoeksdoel en onderzoeksvraag zijn af.
02-02-13	Oriënteren op bronnen	Normaliter zou ik zijn begonnen met het opstellen van deelvragen. Echter, vond ik het dit keer beter om eerst bronnen uit te zoeken; zo krijg ik namelijk direct goede ideeën voor mogelijke deelvragen. Ik heb verschillende bronnen gevonden over betrokkenheid, het Zweedse onderwijs, het Reggio Emilia-onderwijs en de fysieke leeromgeving. Ik ben er dus klaar voor om mijn theoretisch kader uit te breiden en om deelvragen te formuleren.	Verschillende bronnen gevonden voor mijn theoretisch kader,
03-02-13	Deelvragen opstellen en starten met theoretisch kader	Ik ben begonnen met het bedenken van een aantal deelvragen. Hier was ik best wel een tijdje mee bezig, want ik wilde er zeker van zijn dat het onderwerp niet te groot en te breed werd en dat het onderzoek ook	Ik heb de deelvragen geformuleerd en een start gemaakt aan het opstellen van een theoretisch kader.

		gericht was op die ene onderzoeksvraag. Bovendien wilde ik een gedeelte onderzoek doen in Zweden en een gedeelte in Nederland en daarom had ik uiteindelijk wel zeven deelvragen nodig om de conclusie te kunnen schrijven (waarschijnlijk). Mocht het zo zijn dat ik twee deelvragen samen kan voegen of iets anders kan veranderen, dan doe ik dat uiteraard ook. Tot slot ben ik begonnen met het schrijven van een theoretisch kader. Zoals het er nu uitziet wordt deze ook wel redelijk uitgebreid. Het onderwerp is gelukkig heel interessant!	
04-02-13	Probleemanalyse en onderzoeksgroep beschrijven	Gelukkig kreeg ik een aantal dagen geleden te horen waar ik mijn onderzoek kan gaan doen. Hierdoor kan ik een preciese beschrijving geven van mijn onderzoeksgroep in Zweden. Ik heb mijn onderzoeksgroep verdeeld in drie delen. Zweedse kleuterschool, de Nederlandse school en de leerkrachten van PCBS 'Het Talent' (onderbouw). Hierbij heb ik een onderbouwing toegevoegd. Ik heb hierdoor zo helder mogelijk een onderzoeksgroep beschreven. De probleemanalyse heb ik vervolgens ook beschreven. Hierbij heb ik het gesprek dat op 31-01-13 plaatsvond als uitgangspunt genomen.	Probleemanalyse en onderzoeksgroepbeschrijving is af.
05-02-13	Onderzoeksmethodiek, dataverzameling en dataverwerking schrijven	De drie begrippen die hier links staan beschreven horen min of meer bij elkaar. Daarom besloot ik om dit op dezelfde dag uit te werken. Ik heb geprobeerd om zo concreet mogelijk te beschrijven hoe ik te werk kan gaan. Ik heb nog geen contact gehad met de leerkrachten in Zweden, dus dit alles kan eventueel nog veranderd worden als ik meer weet in Zweden.	Onderzoeksmethodiek, dataverzameling en dataverwerking zijn beschreven.
09-02-13	Hypothese schrijven	Ik heb vandaag de hypothese geschreven. Het is nu nog moeilijk te zeggen wat voor leeromgeving ik te zien krijg in Zweden, maar de theorie van Leavers heeft mij erg kunnen helpen bij het schrijven van de hypothese. Hij beschrijft namelijk welke	Mijn hypothese is af. Hierdoor is mijn onderzoeksverslag ook af en heb ik deze vandaag opgestuurd naar mijn begeleider.

		mogelijkheden er zijn om de betrokkenheid van kinderen te vergroten. Dit is een soort van checklist dat ik ook zal gebruiken op de kleuterschool in Zweden.	
13-02-13	Gesprek met Eeltje over onderzoeksplan	Vandaag had ik een gesprek met Eeltje over mijn onderzoeksplan. Ik heb mijn onderzoeksvraag enigszins aangepast en gezamenlijk hebben we mijn onderzoeksplan besproken. Ik vond het fijn dat Eeltje hier tijd voor vrijmaakte, want dit gesprek heeft ervoor gezorgd dat we verder kan met mijn onderzoek. Zo heb ik een meer concreter onderzoeksvraag geformuleerd en heb ik een aantal tips op het gebied van theorie gekregen. Heel fijn!	Ik heb weer nieuwe ideetjes gekregen om mijn onderzoeksplan te verbeteren.
14-02-13	Verbeteren onderzoeksplan	Vandaag ben ik maar direct bezig gegaan met het verbeteren van mijn onderzoeksplan.	Hoofdstuk 4 'probleemstelling' is verbeterd.
15-02-13	Theoretisch kader aanvullen	De tips die ik tijdens het eerste gesprek met Eeltje Geugies kreeg heb ik gebruikt om mijn theoretisch kader aan te vullen. Ik heb het hoofdstuk 'fysieke leeromgeving' uitgebreid. Bovendien heb ik de signalen bij betrokkenheid beschreven en heb ik een stuk geschreven over de geschiedenis van het kleuteronderwijs in Zweden.	Het theoretisch kader is uitgebreid.
21-02-13	Inventarisatieforum liet kleuterschool gemaakt	Eindelijk ben ik dan in Zweden. Fantastisch. Omdat ik volgende week begin met mijn stage en ik nu nog niet heel veel te doen heb, besluit ik om hier maar alvast mee te beginnen. Ik probeer zoveel mogelijk ruimte over te laten, zodat ik flink veel kan opschrijven. Hierdoor lijkt het een heel leeg formulier, maar eenmaal ingevuld zal dit formulier heel waardevol zijn.	Het inventarisatieformaat is af. Ik zal er een andere dag nog een keer naar kijken, zodat ik er dan zeker van ben dat-ie bruikbaar is.
23-02-13	Observatieformulier om betrokkenheid te meten gemaakt.	Vandaag kreeg ik een mailtje van mijn begeleider, Eeltje Geugies. Hij had mij een goede link gegeven over een onderzoek van de heer Leavers zelf. Ik heb dit onderzoek doorgelezen en ook het observatieformulier bekeken. Aan de hand van drie verschillende observatieformulieren heb ik toen mijn eigen observatieformulier samengesteld. Ik heb geprobeerd om het compact te houden, maar er wel voor te zorgen dat ik er alles in kwijt kan. Volgens	Observatieformulier 'betrokkenheid' is af.

		mij is dat goed gelukt.	
24-02-13	Interviewformat gemaakt.	Gezien het feit dat ik het mogelijk nog relatief druk krijg de komende weken, vind ik het belangrijk dat ik alle formatjes zo snel mogelijk af heb. Het kan namelijk zo gebeuren dat ik op een dag opeens tijd heb om het interview te houden en dat er gedurende de andere dagen minder tijd is. Op dat moment kan ik dan het formatje er direct bijpakken. Het opstellen van de vragen was nog best ingewikkeld. Ik denk dat het best pittige vragen zijn, maar ze zijn wel direct gerelateerd aan mijn onderzoeksvraag. Al naar gelang de antwoorden die ik krijg kan ik ze gaan gebruiken bij het schrijven van mijn conclusie.	Het interviewformat is af.
26-02-13	Deelvraag 6.4 deels beschreven	Omdat ik deze avond wat tijd over had, ben ik direct na mijn eerste stagedag naar de universiteit gegaan om deels deelvraag 6.4 te beantwoorden. Ik ben begonnen met het beschrijven van de visie van de kleuterschool en heb daarmee 6.4.1 beschreven. Ook ben ik begonnen met een beschrijving te geven van de plattegrond (die ik nog moet maken, maar wat deze week ook zal gebeuren). Tot slot heb ik bij de bijlage de (Zweedse) visie van Fågelns förskola toegevoegd.	Onderdeel 6.4.1 van het onderzoeksverslag is af.
27-02-13	Deelvraag 6.4 deels beschreven	Vandaag ben ik op mijn stage weer verder gegaan met mijn materialeninventarisatie. Ik heb onder andere beschreven hoe de constructiehoek eruit ziet van de Borggruppen en de sovrummet van de Sagogruppen. Dit heb ik vervolgens in het onderzoeksverslag verwerkt.	Een deel van 6.4.2 van het onderzoeksverslag is af.
01-03-13	7 observaties uitgevoerd	Dit was de eerste keer dat ik ging observeren. Het was eerst nog even wennen, want ik wil uiteraard dat alle observaties evenlang duren. Uiteindelijk heb ik ervoor gekozen om elke keer vier minuten te observeren. Echter, ik was de eerste keer vergeten om dit te doen en toen duurde mijn observatie al zes minuten. De observaties daarna gingen wel goed. Ik	7 observaties uitgevoerd.

		wilde vandaag eigenlijk 10 observaties doen, maar doordat kinderen continu naar mij toekwamen om iets te gaan ondernemen en ik het ook belangrijk vond om veel contact te hebben met de kinderen ,besloot ik om het maar bij deze zeven te laten voor vandaag. Volgende week weer een nieuwe week.	
02-03-13	7 observaties gedigitaliseerd en afgewerkt.	Vandaag heb ik de eerste zeven observaties gedigitaliseerd en in het onderzoeksverslag verwerkt. Hier was ik nog behoorlijk lang mee bezig, omdat ik de juiste betrokkenheidssignalen moest koppelen aan de beschreven activiteit. Uiteindelijk moest ik hier een betrokkenheidsniveau van maken. Ik denk dat ik hier de volgende keren wat sneller mee kan zijn, omdat ik dan weet welke betrokkenheidssignalen makkelijk zijn op te merken. Het zou anders niet te doen zijn als ik elke keer een half uur bezig ben per observatie.	De 7 observatieformulier zijn vervolledigd en gedigitaliseerd.
04-03-13	6 observaties gedigitaliseerd en afgewerkt	Vandaag heb ik weer diverse observaties uitgevoerd op mijn stageschool. Af en toe merk ik dat deze observaties lastig uit te voeren zijn buiten. Ik heb gezien dat het buitenspeelveld zo verschillend is van het buitenspeelveld op PCBS ' Het Talent'. Overigens heb ik deze observaties vandaag direct gedigitaliseerd.	6 nieuwe observatieformulieren zijn gedigitaliseerd.
05-03-13	6 observaties verricht en gedigitaliseerd	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd. Bij een aantal observaties viel het me op dat het leek dat de kinderen wel betrokken waren, maar toch continu iets anders deden. Schijnbetrokkenheid dus!	6 nieuwe observatieformulieren zijn gedigitaliseerd.
06-03-13	Verder gegaan met het beschrijven van de leeromgeving	Dit is een heel lang hoofdstuk binnen mijn resultatenverwerking. Ik ben vandaag daarom maar verder gegaan met dit hoofdstuk. Ik had gisteren verschillende foto's gemaakt van de diverse leeromgevingen / ruimtes van de kinderen. Deze heb ik (bijna allemaal) in het verslag verwerkt.	

08-03-13	6 observaties verricht en gedigitaliseerd	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd.	6 nieuwe observatieformulieren zijn gedigitaliseerd.
10-03-13	Allerlei kleine dingetjes m.b.t. mijn onderzoek gedaan.	Vandaag heb ik verschillende kleine dingetjes gedaan voor mijn onderzoek. Zo heb ik twee observaties gedigitaliseerd, heb ik de leeromgeving weer bijgewerkt en heb ik nieuwe kinderen geselecteerd die ik de komende week ga observeren. Tot slot ging ik me afvragen hoeveel observaties ik eigenlijk zou gaan uitvoeren. Ik heb daarom een leerkracht van mijn onderzoeksgroep in van PCBS 'Het Talent' gemaïld met de vraag of zij mij een namenlijst kon mailen.	2 nieuwe observatieformulieren zijn gedigitaliseerd. Verder heb ik de deelvraag over de leeromgeving klaar m.b.t. de verschillende hoeken.
11-03-13	3 observaties verricht en gedigitaliseerd	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd.	3 nieuwe observatieformulieren zijn gedigitaliseerd.
12-03-13	Diverse observaties verricht en gedigitaliseerd	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd.	De nieuwe observaties zijn verricht en gedigitaliseerd.
13-03-13	Diverse observaties verricht en gedigitaliseerd	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd.	De nieuwe observaties zijn verricht en gedigitaliseerd.
14-03-13	Diverse observaties verricht en gedigitaliseerd	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd.	De nieuwe observaties zijn verricht en gedigitaliseerd.
15-03-13	Diverse observaties verricht en gedigitaliseerd	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd.	De nieuwe observaties zijn verricht en gedigitaliseerd.
17-03-13	Gegevens observaties bekijken	Vandaag heb ik alle gegevens van mijn observaties even goed doorgelezen. Ik heb dit gedaan, om te kijken hoeveel observaties ik nog zou moeten verrichten. Ondertussen (vorige week) had ik een reactie terug van Joke Musch (leerkracht groep 1 van PCBS 'Het Talent' waarin stond vermeld hoeveel leerlingen zij had); derhalve weet ik nu hoeveel observaties ik moet verrichten.	
18-03-13	Diverse observaties verricht en	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze	De nieuwe observaties zijn verricht en

	gedigitaliseerd	observaties daarna direct gedigitaliseerd.	gedigitaliseerd.
19-03-13	Diverse observaties verricht en gedigitaliseerd	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd.	De nieuwe observaties zijn verricht en gedigitaliseerd.
20-03-13	Diverse observaties verricht en gedigitaliseerd	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd.	De nieuwe observaties zijn verricht en gedigitaliseerd.
21-03-13	Diverse observaties verricht en gedigitaliseerd	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd.	De nieuwe observaties zijn verricht en gedigitaliseerd.
25-03-13	Diverse observaties verricht en afgenomen interview met Stefan Ingesson (leerkracht borggruppen förskola Fågeln)	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd. Ook heb ik vandaag het interview afgenomen met Stefan. Hij heeft veel verteld en het was af en toe moeilijk om de Engelse antwoorden die hij gaf direct om te zetten in Nederlandse antwoorden. Ik merk dat ik hier nu zo gewend ben aan het Engelse en Zweedse denken dat het Nederlands af en toe wat moeilijker gaat. Het was een fijn interview en ik heb goede antwoorden gekregen die me wellicht tot nieuwe inzichten zullen brengen.	De nieuwe observaties zijn verricht en gedigitaliseerd. Het interview is afgenomen, maar nog niet gedigitaliseerd.
26-03-13	Diverse observaties verricht en gedigitaliseerd	Vandaag heb ik wederom verschillende observaties verricht. Ik heb deze observaties daarna direct gedigitaliseerd.	De nieuwe observaties zijn verricht en gedigitaliseerd.
04-04-13	Gesprek met Eeltje	Vandaag had ik een gesprek met Eeltje over mijn onderzoek. Ik heb eerst even mijn ervaringen in Zweden besproken en daarna mijn resultaten tot nu toe laten zien. Eeltje en Lidewij waren heel erg tevreden. Ik heb enkele suggesties gekregen over de manier waarop ik wellicht mijn resultaten statistisch kan verwerken. Hier zal ik me nog meer over in moeten inlezen.	
10-04-13	Gesprek met Joke Musch	Vandaag had ik een gesprek met Joke Musch. Zij is groepsleerkracht van groep 1A PCBS 'Het Talent'. In dit gesprek heb ik verteld wat mijn onderzoek tot nu toe heeft opgeleverd en heb ik afspraken gemaakt om een aantal dagen in haar groep kan observeren.	Afspraken zijn gemaakt.

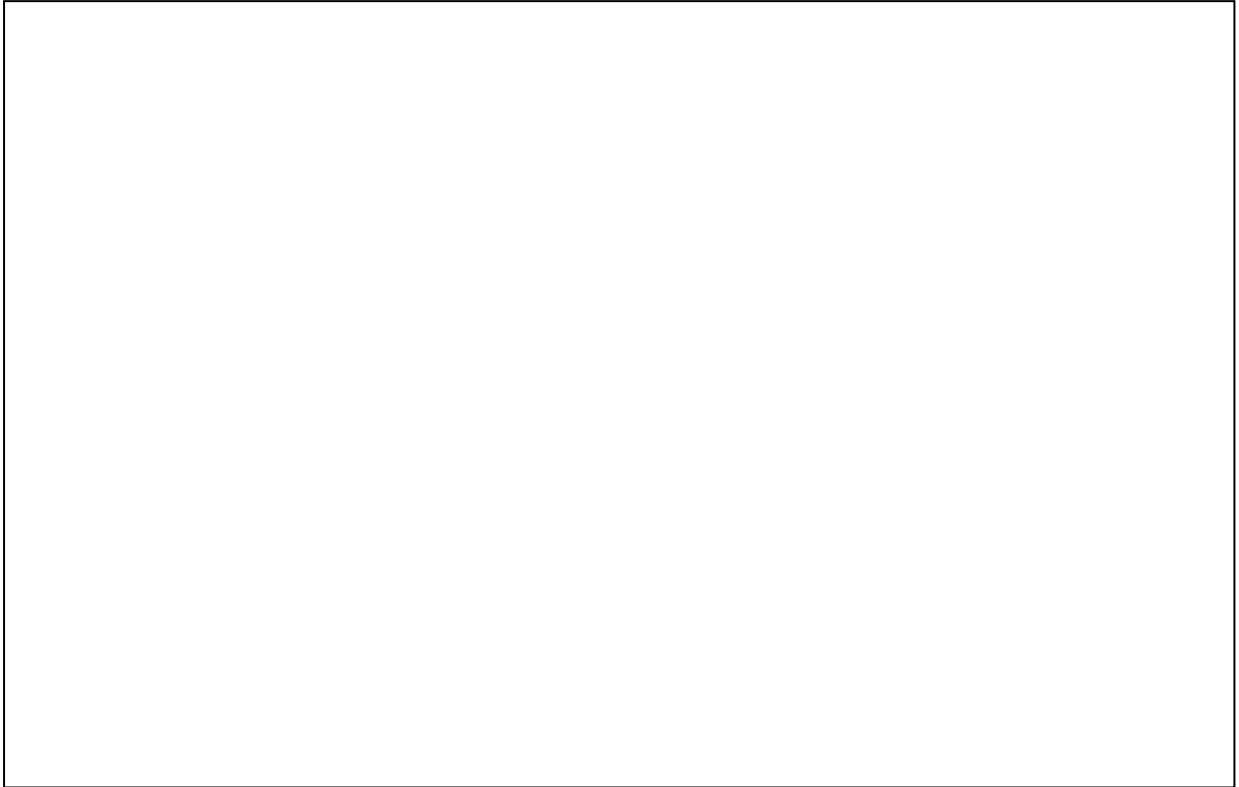
11-04-13	Diverse observaties verricht	Vandaag was mijn eerste observatiedag voor mijn onderzoek op een Nederlandse basisschool. Het was een intensieve dag, maar heb al direct heel wat kinderen kunnen observeren	1/3 van de totale observaties heb ik verricht.
12-04-13	Observaties gedigitaliseerd	Vandaag ben ik begonnen met het digitaliseren van enkele observaties. Ik heb nu ongeveer 1/6 van de Nederlandse observaties gedigitaliseerd.	Enkele observaties zijn gedigitaliseerd
14-04-13	Observaties gedigitaliseerd	Vandaag heb ik datgene waar ik vrijdag mee begonnen was afgemaakt. Het was een hele klus en ik ben daarom ook blij dat ik dit af heb.	Alle observaties tot nu toe heb ik gedigitaliseerd
18-04-13	Diverse observaties verricht	Vandaag was mijn tweede observatiedag geweest. Ik heb nu ongeveer 80% van de observaties verricht	80% van de observaties zijn uitgevoerd.
19-04-13	Diverse observaties verricht	Vandaag was mijn laatste observatiedag. Ik heb nu alle 132 observaties verricht	Alle observaties zijn uitgevoerd.
21-04-13	Observaties gedigitaliseerd	Vandaag ben ik begonnen met het digitaliseren van de laatste observaties. Het zijn behoorlijk veel observaties en daarom is het me ook niet gelukt om alles af te krijgen. Morgen zal ik hiermee verder gaan.	
22-04-13	Observaties gedigitaliseerd	Vandaag heb ik de laatste observaties gedigitaliseerd. Eindelijk ben ik klaar met het digitaliseren van alle 132 observaties. Het was een heel werk, maar ik ben blij dat ik het gedaan heb. De volgende keren kan ik er eindelijk mee aan de slag.	Alle observaties zijn gedigitaliseerd.
29-04-13	Lokaalinventarisatie geschreven	Vandaag heb ik beschreven welke hoeken en ruimtes er allemaal beschikbaar zijn voor groep 1A van PCBS 'Het Talent'. Ik heb geprobeerd om een kleine beschrijving te geven per omgeving.	Alle beschrijvingen, namen en foto's van de hoeken en andere ruimtes voor groep 1A van PCBS 'Het Talent' zijn beschreven.
01-05-13	Deelvraag 5 en deelvraag 7 beantwoordt	Nu ik alle observaties heb verricht en gedigitaliseerd, kon ik ook antwoord geven op deelvraag 5 en 7. Ik heb de gemiddelde betrokkenheidsniveau's van de doelgroepen berekend.	Deelvraag 5 en 7 zijn beantwoord.
01-05-13	Conclusie geschreven	Vandaag ben ik begonnen met het schrijven van een conclusie. Ik heb besloten om de onderzoeksvraag in twee delen te verdelen.	Conclusie is geschreven. De volgende keren zal ik er wederom naar kijken

		Ik had namelijk al gezien dat de gemiddelde betrokkenheid tussen de twee onderzoeksgroepen niet heel veel scheelde. Daarom heb ik gekeken naar andere mogelijke verschillen. Ik besloot om bij het tweede gedeelte van mijn hoofdvraag ook bij dit verschil stil te staan.	en eventueel wijzigen.
02-05-13	Discussie geschreven	Vandaag heb ik de discussie geschreven. Ik ben begonnen met het beschrijven van de sterke kanten van mijn onderzoek en heb ook de minder sterke kanten besproken. Er is nog ruimte voor om vervolgonderzoek te bespreken, dus dat zal ik de volgende keer beschrijven.	Discussie is geschreven. Een andere keer zal ik het eventueel nog verbeteren of aanvullen.
05-05-13	Samenvatting geschreven, bronnenlijst verplaatst en aangevuld	Ik ben vandaag begonnen met het schrijven van een samenvatting. Ik heb hierbij hetzelfde format als vorig jaar gebruikt, omdat ik wist dat de samenvatting van vorig jaar goed was. Ik was hier daarom ook niet heel lang mee bezig. Tot slot heb ik de voorlopige bronnenlijst aangevuld tot een recente bronnenlijst en verplaatst in het onderzoeksverslag.	Samenvatting is geschreven, bronnenlijst is af.
23-05-13	Aanbevelingen geschreven	Het was een tijd geleden dat ik voor het laatst aan het onderzoek heb gewerkt. Door omstandigheden had ik had helaas wat te druk. Echter, vandaag ben ik begonnen met het schrijven van de aanbevelingen. Ik vond het eerlijk gezegd lastig om hieraan te beginnen, gezien het feit dat de hypothese van mij toch heel anders was dan de uiteindelijke uitkomst van mijn onderzoek. Desalniettemin ben ik er vol goede moed mee aan de slag gegaan. Ik had besloten om me voornamelijk te richten op aanbevelingen die zijn gericht op de vergroting van de betrokkenheidssignaal 'creativiteit'. Op die manier probeer ik toch aanbevelingen te schrijven die de (relatief hoge) betrokkenheidsniveau van de kinderen van groep 1A van PCBS 'Het Talent' verhogen.	Er is een start gemaakt van het schrijven van de aanbevelingen.
16-06-13	Het onderzoeksverslag op een aantal punten verbeteren.	Vandaag heb ik de samenvatting, inleiding en discussie opnieuw geschreven. Ook heb ik de betrokkenheidsniveaus statistisch met elkaar vergeleken door gebruik te maken	Het onderzoeksverslag is verbeterd en opnieuw opgestuurd naar mijn onderzoeksbegeleider.

		van een T-toets. De T-toets is toch de enige juiste toets bij een normaalverdeling waarbij de gegevens van intervalniveau zijn. Deze gegevens heb ik verwerkt in hoofdstuk 7 'Conclusie'.	
18-06-13	Het onderzoeksverslag op een aantal punten verbeteren.	Vandaag kreeg ik het onderzoeksverslag voor de derde keer terug. Ik heb de opmerkingen die ik kreeg verwerkt in het onderzoeksverslag.	Het onderzoeksverslag is verbeterd en opnieuw opgestuurd naar mijn onderzoeksbegeleider.

Bijlage III Materialeninventarisatie 'Fågeln förskola'

Plattegrond van het gebouw:

Beschrijving plattegrond:

Naam hoek	
Beschrijving ruimte:	Beschrijving materialen:

Naam hoek	
Beschrijving ruimte:	Beschrijving materialen:

Bijlage IV Observatieformulier betrokkenheid

Naam leerling:	Datum observatie:	Naam school:	Groep:	Observatienr.:

Organisatievorm klas:	
Organisatievorm lesactiviteit:	
Omschrijving hoek/kamer:	

Activiteit leerling:
Signalenkoppeling:
(eventuele) interventie leerkracht:

Betrokkenheid:

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Overige notities:

Bijlage V Plattegrond Fågeln förskola

Plattegrond van het gebouw:

Beschrijving plattegrond:

Zoals wellicht wel op te maken is uit de plattegrond, bestaat de school uit vooral veel verschillende kamers. De school bestaat uit drie verschillende groepen (Sagogruppen, Borggruppen en Felicgruppen) en elke groep heeft bepaalde ruimtes die speciaal voor hen zijn ingericht. Echter, op vele momenten (voornamelijk 's middags) mogen de kinderen overal spelen, dus die indeling is niet heel bindend.

Op de plattegrond valt ook te zien dat er binnen elke groep verschillende afdelingen te vinden zijn. Elke groep heeft namelijk een eigen atalier, constructiekamer en ontmoetingsruimte. Al deze kamers zullen hieronder nog specifiek beschreven worden.

Tot slot zijn er nog collectieve ruimtes. Deze ruimtes horen niet specifiek bij een groep, maar worden door alle kinderen gebruikt. Deze zijn de keuken, eetruimte, slaapruiimte (voor voornamelijk de allerkleinsten, aangezien kinderen vanaf 1,5 jaar hier al naartoe gaan), kasteelhoek en 'donkere kamer'-ruimte.

Bijlage VI Ingevuld Inventarisatieformulier 'Fågeln förskola'

Naam hoek: <i>Constructiekamer Sagogruppen</i>	
Beschrijving ruimte: De constructiekamer bestaat uit een open ruimte in het midden, de speelruimte. Aan de ene kant van deze open ruimte bevindt zich een spiegel, aan de andere kant een kast waarin allerlei materiaal te vinden is. Het materiaal is voornamelijk groot materiaal, dat makkelijk hanteerbaar is voor de kinderen. De spiegel kan ervoor zorgen dat kinderen het bouwwerk in diverse perspectieven kunnen zien.	
Naam hoek: <i>Constructiekamer Borggruppen</i>	
Beschrijving ruimte: De Constructiekamer van de middelste groep bestaat uit verschillende materialenbakken. De materialen zijn gesorteerd per materiaal en bij het lego is het zelfs op kleur gesorteerd. In het begin van de kamer staat een kleine tafel waar de kinderen omheen kunnen zitten. Ook is er aan de rechterkant bij de ingang van deze kamer een kast te vinden waarin allerlei materiaal en administratiepapieren zijn opgeborgen. Tot slot zijn de muren ook rijkelijk ingericht. Momenteel wordt er gewerkt met een	

stadsproject. Binnen dit project staan momenteel de bruggen centraal en om die reden zijn de muren versierd met allerlei foto's van de verschillende bruggen. Ook zijn er foto's te zien van de bruggen die de kinderen hebben gemaakt. Dit zijn onder andere foto's van gemaakte blokwerken en foto's van gemaakte tekeningen met betrekking tot het project waar op dat moment mee gewerkt wordt.

Het materiaal bestaat onder andere uit houten blokken, kaplastaven, plastic vormen, kartonnen kegels, dierentuinfiguurtjes, autofiguurtjes en CD's.

Naam hoek:

Constructiekamer Felicgruppen

Beschrijving ruimte:

De constructiekamer van de oudste groep is gelijk ook een ruimte waarin de meeste spullen te vinden zijn.

In vergelijking met de andere constructieruimtes zijn de foto's aan deze muur van echte bestaande bekende gebouwen, wat meer in de belevingswereld staat van de kinderen in de Felixgruppen. Ook bevindt zich in deze kamer veel meer kleiner materiaal, zodat de bouwwerken complexer kunnen zijn. Tot slot zijn er diverse dozen, tafels en andere soorten podia te vinden waarop bouwwerken tentoongesteld kunnen worden.

Naam hoek:

Ontmoetingruimte Sagogruppen

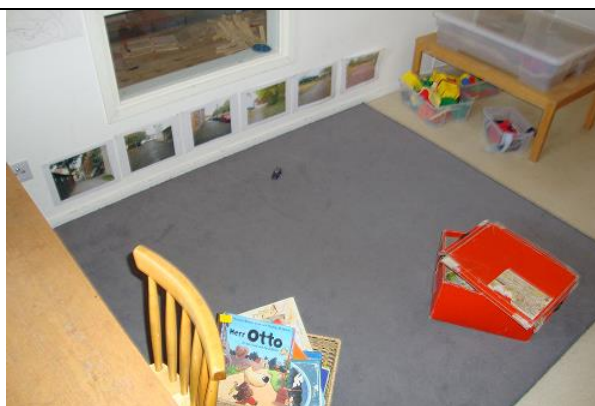
Beschrijving ruimte:

Elke groep heeft een ontmoetingsruimte, zo ook deze groep. De ruimte bestaat uit verschillende planken met materiaal en een grote ronde zittafel in het midden van de ruimte. Deze zittafel wordt gebruikt bij de verschillende kringactiviteiten die hier worden aangeboden.

Aan een muur bevindt zich een magneethoekje. Hier kunnen kinderen experimenteren met verschillende voorwerpen dat magnetisch zijn. Aan een andere muur bevindt zich een baan waardoor verschillende ballen kunnen rollen. Tot slot heeft deze ruimte nog een kleine speelruimte waar de kinderen de promenade die zij buiten beleven kunnen uitspelen met poppetjes van zichzelf.

Naam hoek:

Ontmoetingsruimte borggruppen

Beschrijving ruimte:

De Borggruppen hebben een kleine ontmoetingsruimte in de eetkamer. In deze ruimte bevindt zich ook de taaltafel, waar elk kind een schriftje heeft om in te schrijven. Op deze tafel bevinden zich allerlei hulpmiddelen voor de kinderen om hun letters beter te leren schrijven. Zo is er een bakje waarin alle letters van de kinderen te vinden zijn, maar zijn er ook schrijfschriftjes en andere hulpmiddelen te vinden.

Aan de andere kant bevindt zich de zandtafel, waar de kinderen hun fijne motoriek kunnen oefenen en met letters kunnen spelen. Tot slot ligt er een kleed op de grond, waarop de kinderen kunnen spelen.

Naam hoek:

Ontmoetingsruimte Felicgruppen

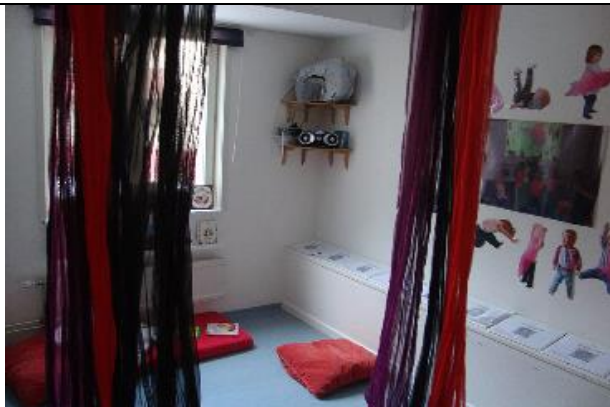

Beschrijving ruimte:

De ontmoetingsruimte van de Felicgruppen bevindt zich naast het winkelhoekje. In het midden van deze ruimte bevindt zich een tafel waarop allerlei gemaakte werkjes van de kinderen te zien zijn.

Deze kamer bevat ook een natuurhoekje waarop allerlei materiaal te vinden is met betrekking tot natuurkunde, een tafel waarop kinderen met mozaïeken allerlei werkjes kunnen maken. Ook staat er een kast met allerlei ontwikkelingsmateriaal.

Naam hoek:
Bewegingshoek

Beschrijving ruimte:

Deze kamer kenmerkt zich door de vele gordijnen in de kamer. Deze kamer wordt normaliter gebruikt als slaapkamer (sovrummet), maar de meeste tijd fungeert het als kamer waar kinderen vrijelijk kunnen bewegen. Er bevindt zich om die reden ook een geringe hoeveelheid materiaal in de kamer.

Ook bevindt zich hier in de kamer een projector en diverse foto's waarbij de kinderen de projector gebruik om activiteiten mee uit te voeren.

Naam hoek:

Atelier Sagogruppen en Borggruppen

Beschrijving ruimte:

Het atelier, een ruimte kenmerkend voor het Reggio Emilia-onderwijs, is op de school een ruimte waar de kinderen allerlei ruimtelijke kunstwerken kunnen maken, op het platte vlak en in het driedimensionaal.

Deze kame heeft drie verschillende tafels waar de kinderen aan kunnen zitten, een zandtafel om aan te werken en verschillende muren waarop kinderwerk te zien. In de linkerhoek van de kamer is een aanrecht te vinden met afwasmateriaal.

Deze kamer wordt meestal in de middag, na de lunch gebruikt, maar kan ook gebruikt worden in de ochtend. In de ochtend, wanneer er met projectmatig gewerkt wordt, kunnen kinderen diverse opdrachten krijgen om iets te maken in het atelier.

Al het materiaal dat de kinderen kunnen gebruiken (papier, klei, gereedschappen, verf) ligt op kindhoogte. De kinderen mogen zelf bepalen wanneer zij dit papier gebruiken, mits het atelier open is.

Naam hoek
Buitenplein

Beschrijving ruimte:

Omdat de förskola gelegen is middenin Nybro, heeft deze school weinig buitenspeelruimte in vergelijking met andere förskola in Zweden.

Het schoolplein bestaat uit verschillende plaatjes waar de kinderen kunnen spelen. Achterin de schooltuin zit een klimrek en een watermachine, waar de kinderen door middel van een pump water door kunnen laten stromen. Voorin het schoolplein / school staat een houten huisje met allerlei bouw materiaal ernaast. Naast dit bouw materiaal staat een oud blauw bootje.

Ook heeft het plein verschillende muren waarop kunstwerken en foto's van de kinderen te zien zijn.

Tot slot heeft het plein een opberghoek waarin klein materiaal ligt en een opberghok waar groot materiaal ligt opgeslagen.

Naam hoek:

Huishoek

Beschrijving ruimte:

De huishoek is een kleine ruimte waarin allerlei spullen te vinden zijn die in een huiskamer te vinden zijn. Er is een slaapkamertje, keukentje, eetkamertje en een woonkamertje, ingericht met allerlei klein speel materiaal.

Aan de linkerkant van de kamer bevindt zich een verhoogd vlak, waaraan een stuur is bevestigd. Onder dit verhoogde vlakken zitten twee donkere kamers.

Naam hoek:

Winkelhoek

Beschrijving ruimte:

Deze hoek wordt vooral gebruikt door de Felicgruppen. De kinderen kunnen hier winkeltje spelen met de producten die zij zelf hebben meegenomen. Ook de prijskaartjes kunnen zij hier zelf opplakken, zodat het winkeltje echt ingericht is door henzelf.

Naam hoek:
Magneetruimte

Beschrijving ruimte:

Dit hoekje is bedoeld voor kinderen om met natuurwetenschappelijke dingen te experimenteren. Voornamelijk het magnetisme staat centraal. De kinderen kunnen hier verschillende magneten en metalen voorwerpen voor gebruiken.

Ook is er een klein weegschaaltje te vinden, waar kunnen kunnen wegen welk metaal zwaarder of lichter is.

Naam hoek:
Atelier Felicgruppen

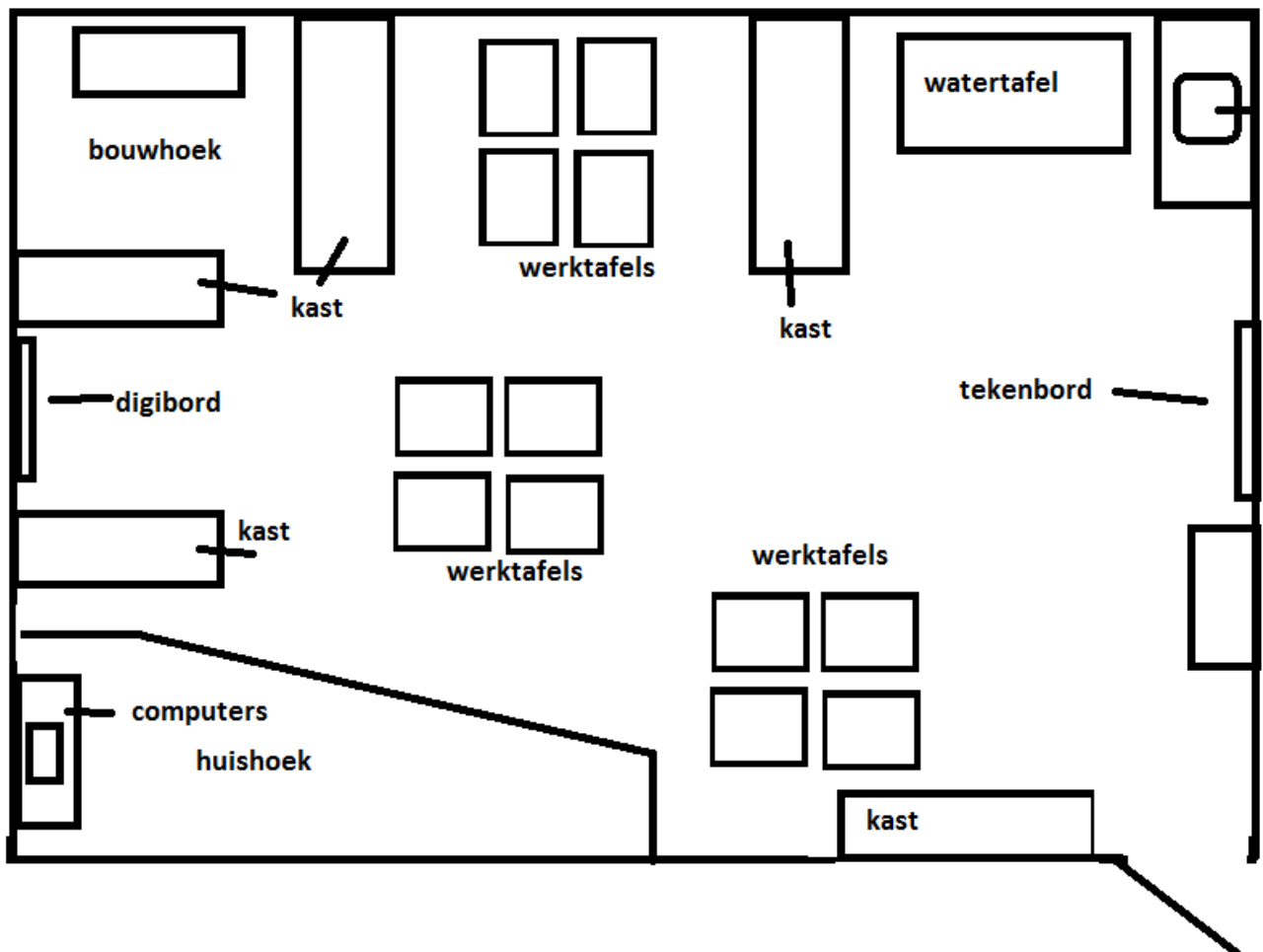
Beschrijving ruimte:

Dit is de atelier van de hoogste groepen. In deze ruimte kunnen de kinderen van de Felicgruppen allerlei werkstukken maken. Op de verschillende planken die aan de muur hangen, kunnen kinderen hun werkstukken tentoonstellen. Ook is er een grote kast en diverse planken ingericht met allerlei kosteloos materiaal. Hierin zijn onder andere gekleurde steentjes, tegeltjes, stofjes, papier en kraaltjes te vinden.

De achterwand van het atelier bestaat uit een houten plaat waarop de kinderen lege vellen papier kunnen halen, zodat zij daarop kunnen verven.

Bijlage VII Plattegrond groep 1A PCBS 'Het Talent'

Plattegrond van het lokaal:

Beschrijving plattegrond:

De kinderen in groep 1A van PCBS 'Het Talent' werken tijdens de speelwerklessen in één lokaal. In het lokaal zijn diverse hoeken ingericht waarin kinderen kunnen spelen. De hoeken zijn gericht op een bepaald aspect, zoals de watertafel, bouwhoek en huishoek.

Naast deze speelruimtes hebben de kinderen ook de mogelijkheid om aan een tafel of op de grond te gaan werken. In de verschillende kasten staat ontwikkelingsmateriaal waarmee de kinderen kunnen werken aan deze werktafels.

Bijlage VIII Ingevuld Inventarisatieformulier 'Groep 1A PCBS Het Talent'

Naam hoek: <i>Kleuterplein</i>
Beschrijving ruimte: Het kleuterplein is de ruimte waar de kinderen verblijven tijdens het buitenspel. Het getegelde plein bevat een klimconstructie (met glijbaan en touwwand), een zandbak en een mikpaal voor ballen. Het plein is omsloten met een hek, waarop allerlei verkeersborden te zien is. In de schuur ligt allerlei materiaal waarmee de kinderen kunnen spelen. Het materiaal bestaat uit klein materiaal, waarmee gespeeld kan worden in de zandbak, en groot materiaal, zoals fietsen en karren. Met het groot materiaal kan op de rest van het schoolplein gespeeld worden.
Naam hoek: <i>Speelzolder</i>
Beschrijving ruimte: De speelzolder is een kleine ruimte wat te bereiken is door de trap achterin het lokaal te nemen. Op het zoldertje is een boekenkast te zien en enkele matjes waarop de kinderen kunnen zitten of liggen. Tot slot zijn er enkele kisten te vinden waarin allerlei bouw materiaal en autootjes te vinden is.

Naam hoek:

Huishoek

Beschrijving ruimte:

De huishoek is een hoek in het lokaal waarin allerlei materiaal te vinden is wat normaliter ook in een huiskamer te vinden is. Zo is er keukentje, bed, tafel met stoelen en kapstok te vinden. Bovendien bevat de huishoek allerlei materiaal wat te gebruiken is om een situatie in een huis na te spelen (zoals kleding, plastic eten en bestek).

Naam hoek:

Kast met ontwikkelingsmateriaal (1)

Beschrijving ruimte:

In deze kast ligt allerlei materiaal wat de kinderen kunnen gebruiken om mee te spelen. Allerlei ontwikkelings- en vakgebieden worden gestimuleerd bij het spelen met dit materiaal. Het materiaal bestaat onder andere uit knikkerbaanconstructiemateriaal, kralenplankjes, meetstaven en memory.

Naam hoek:

Bouwhoek

Beschrijving ruimte:

De bouwhoek bestaat uit een ruimte (met kleed) waarop gebouwd kan worden. Bovendien bevindt er zich een kast waarin allerlei blokken gestapeld zijn, waarmee de kinderen in deze hoek kunnen bouwen. Deze blokken hebben allemaal dezelfde grootte, maar verschillen van vorm.

Naam hoek:

Watertafel

Beschrijving ruimte:

Hoewel niet goed op deze afbeelding te zien, bevindt er zich ook een watertafel in het lokaal. Deze tafel is tijdens de zomer en lente gevuld met water en tijdens de herfst en winter met zand. Onder de watertafel bevinden zich enkele emmers met materiaal waarmee de kinderen kunnen spelen bij het gebruik van deze tafel.

Naam hoek:

Kast met ontwikkelingsmateriaal (2)

Beschrijving ruimte:

In deze kast ligt allerlei materiaal wat de kinderen kunnen gebruiken om mee te spelen. Allerlei ontwikkelings- en vakgebieden worden gestimuleerd bij het spelen met dit materiaal. Het materiaal bestaat onder andere uit puzzels, Pico Pico en dobbelstenen.

Naam hoek:

Speelgrond

Beschrijving ruimte:

Achterin het lokaal bevindt zich een open ruimte waarop de kinderen kunnen spelen. Naast deze open ruimte ligt een aantal dozen waarin plastic dieren en kleine blokjes liggen. Aan de muur is een krijtbord gevestigd waar de kinderen gebruik van kunnen maken.

Naam hoek:

Knutselkast

Beschrijving ruimte:

In de knutselkast ligt allerlei materiaal waarmee de kinderen kunnen werken binnen het vakgebied 'beeldende vorming'. De kinderen kunnen dit materiaal pakken en hiermee aan een tafel gaan werken. In de kast ligt onder andere klei, plaksel, scharen, krijt en stiften.

Bijlage IX

Värden vi vill ska leva på Borgen

”Det positiva mötet” – Man blir i mötet, man blir olika i olika sammanhang. Vi måste stödja barnens positiva möten med varandra, men också alla andra möten, med vuxna, material, pedagogiska miljön etc.

”Det kooperativa lärandet” – Lärandet sker i mötet. Olika individuella idéer och erfarenheter blir till fler möjliga tanke- och handlingssätt i gruppen. Alla bidrar med olika kunskap och lär olika. Tänka ihop, inte rätt eller fel, utan mer! Nyttan av olika kompetens. Vi vill att barnen skall känna att de bidrar med idéer som kan förverkligas i gruppen. Stödja barnen att hjälpa och ta hjälp av varandra.

”ETT barn har hundra språk men berövas nittionio...”

(dikt av Loris Malaguzzi, Reggio Emilia)

FANTASI, VERKLIGHET, BERÄTTELSE, LEK, KONSTRUKTION, TECKNING, MÅLERI, LERA, RÖRELSE, MUSIK, DRAMA, MATEMATIK, TEKNIK, NATURVETENSKAP, SKRIFTSPRÅK, DIALOG, SAMARBETE, VÄNSKAP...

Ge alla barn möjlighet att utvecklas så många uttryckssätt som möjligt.

”Demokratiska arbetsformer” – Vi har utvecklat arbetsformer som skall stödja barnens positiva möten och lärande av varandra, men också barnens inflytande. Barnen ges möjlighet att påverka sin dag genom gemensam planering och återberättande.

”Promenader i staden” – Vi ser värdet av att det gemensamma temat ”kittas” ihop med omvärlden. Barnen ger olika platser och företeelser värde för att de utforskar dem tillsammans. Promenader i staden är ett verktyg för barnens lärande och ger näring till processerna på förskolan. Vi ser att promenaderna stödjer barnens relation med staden men också med varandra. Detta blir möjligt genom att barnen går i små grupper och får tid för sitt utforskande.